

A SZÁRAZFÖLDI HÁBORÚ MÉRLEGE

FÜGGELÉKÜL

A MAGYAR ÉS OSZTRÁK
ERŐVISZONYOK
MÉRLEGE

A
HIVATALOS JELENTÉSEK
ALAPJÁN

ÍRTA:
PETHŐ SÁNDOR DR

TÁLTOS K I A D Á S A
BUDAPEST, 1917

ELŐSZÓ.

A központi hatalmak békeajánlatának visszautasítása minden valószínűség szerint új korszak kezdetét jelzi a világháború kifejlődésében: a végkimerülési háború fázisát. Hogy ellenségeink táborában felülkerekedett az a dühödt és engesztelhetetlen demagógia, amely megfosztotta a kormányzó államférfiakat szabad akaratuk legnagyobb részétől: úgy látszik, megpecsételte Európa s a fehér emberiség végzetét. A háború pszichológiai és erkölcsi elfajulásai oly mérveket öltöttek, amilyen arányokban a vak szenvedélyek csak a peloponézusi háborúban és a három pún hadjáratban lobogtak, s amelyeknek pusztító lángjában a görög, föníciai, sőt bizonyos tekintetben a latin faj politikai energiái és életerői is elhamvadtak. Az V. és VI. század népkavargásaiban nem volt szokatlan eset, mikor ellenséges fajták és törzsek kiirtották egymást s a népvándorlás vadonában olyan hatalmas sudárfákat terítettek le, mint a hun, a gepida, az avar. Azóta kimerülési vagy irtó háborúról nem tud a történelem. A XX. század nemzetiségi, imperialisztikus és kapitalista cölöpökön nyugvó államrendszere érte meg ezt a szomorú dicsőséget, ha ugyan ellenségeink vissza nem nyerik józan eszüket és a népek önrendelkező szabadságukat s valami *deus ex machina*, hirtelen meg nem másítja az európai emberiség sorsát

Ennek a füzetnek a célja az, hogy a nagy fordulat küszöbén szemlét tartson annak a 29 hónapnak hadi eseményein,

amelyek a helyzetnek és az erőviszonyoknak mérlegét, legalább egyelőre tisztázták s amelyek alapján a jövőre vonatkozó reményeink a konkrét eredmények horgonyába fogódhatnak. Szemlémben nem a történelmi elbeszélés folytonosságát, hanem azt az eljárást követtem, hogy a politikai vagy hadtörténelmi szempontból súlyosabb jelentőségű eseményeket fontosságukat megillető perspektívába állítva tárhatom. Igénytelen dolgozatomban felhasználtam azokat a cikkeket és kisebb tanulmányokat, amelyeket a háború egyes fejezteiről különböző napilapokba és folyóiratokba írtam.

Pethő Sándor,
Budapest, 1917 február hó.

I. FEJEZET

Ahogy az ellenséges hatalmak színes könyveinek adataitól a világháború mélyebb és távolabb fekvő okainak nyomozásából a pártatlan semlegesek közt is nyilvánvalóvá vált az entente, helyesebben Nagybritannia főrészsége és elsőrendű felelőssége a válság kitörésében: annál egyhangúbb és lesújtóbb vélemény alakult ki a központi hatalmak diplomáciájának működéséről. Olyan előkelő neutrális elmék is, mint Munroe Smith, az amerikai Kolumbia-egyetem tanára (*Military strategy versus diplomacy in Bismarcks time and after warn* című 1915-ben megjelent művében), azután Jakob Buefcti, a berni egyetem tanára és a svájci pacifista mozgalom egyik vezére, akik a történeti módszeresség mikroszkopikus ailaosságával vizsgálták meg az eddig nyilvánosságra bocsátott diplomáciai aktagyűjteményt, nem csekélyebb váddal illették a német diplomáciát, mint azzal, hogy a német nép vagyonsvédelmi háborújának előkészítésében nem állt feladata magaslatán s nem adta meg államának azt az erkölcsi és politikai támogatását, amely minden gyengesége mellett is kitelt volna tőle. Az amerikai tudós különösen éles megjegyzéseket tesz a német nemzet politikai vezetőire annak az összehasonlításnak viszonyában, amelybe Bismarck gyors és érelyes diplomáciai művészetének arányaival állította. Minthogy a világháború stratégiai bevezetése a diplomáciai körülmények pillanatnyi tényáiladékan épült fel, nem alkothatunk magunknak véleményt még csak nagy, durva vonalakban sem, a katonai események összefüggéséről és fejlődéséről, ha nem vetünk egy pillantást a központi hatalmak diplomáciai campagneának politikai és lélektani együtthatóira. Kövessük ebben a vizsgálódásban Munroe és Rachti okoskodását és állítsuk

ennek konklúzióit a katonai helyzet tükrébe.

Munroe az entente diplomáciai fölényességét mindjárt abban állapítja meg, hogy bár a háború előidézésében annak szándékos részességét kétségtelennek találja, Greynek és kollégáinak mégis világszerte sikerült azt a látszatot kelteni, mintha a Németbirodalom kormánya lett volna békerontó.

Bizonyos, hogy Bismarck akarta a konfliktust Dániával 1864-ben, Ausztriával 1866-ban, sőt ő élezte és feszítette a húrokat szakadásig 1870-ben is. Emlékirataiban maga a vas-kancellár azzal a darabos őszinteséggel, amely az ő megjegyzéseinek és mondásainak oly sajátos élt kölcsönöz, nem átalja bevallani, hogy a német egységet kész volt a vér és vas eszközeivel összekovácsolni, miután a frankfurti parlament meddőségéből meggyőződött arról, hogy minden egyéb fajtája a *persuasionnak* hiábavaló. Bismarck azonban a maga ördögös észjárásával azon volt, hogy az általa szándékosan felidézett háború felelősségét ellenségeire hárítsa. Azért tette ezt, mert kellő értéke szerint becsülte az európai népek erkölcsi rokon szenvét, amely mindig a megtámadott félt övezi át. Csak egy az ellenségeit felülmúló diabölikus játszmával sikerül elhitetni Nagybritanniával, hogy 1864-ben Dánia megsértette a hercegségek dolgában kötött konvenciót s ekkép az angol közvéleményben németbarát hangulatot kelteni. Csak egy diplomáciai vezércsellel lehetett 1866-ban III. Napóleont ámitani, az erők felől megtéveszteni s a háború megkezdésében és befejezésében egyaránt fait accompli elé állítani. Bismarck pusztán diplomáciai előnyök kedvéért kész volt stratégiai áldozatokat is hozni. 1866-ban súlyos összekülönbözései voltak Moltkeval és Roonnal, mert ezek a válság kiélesedésekor azonnal rajtaütni és megrohanni akarták Ausztriát, míg Bismarck amellet érvelt, hogy meg kell várni Ausztria effektív hadüzenetét. 1870-ben pedig úgy intézte a dolgokat, hogy a luxemburgi kérdés és a Hohenzollernok spanyol trónjelöltsége aktáinak lezárása után sem vonulhatott vissza a francia császár presztízisének sérelme nélkül, kivált akkor, mikor Bismarck közzétette az emsi sürgönyt.

Mily szánalmasan fest e bismarcki coup-k mellett Néni öt ország és az Alliance diplomáciai alsóbbrendűsége a triple-

entente-tal szemben! Míg Bismarck a szakítás ódiúmát ellenfeleire háritotta még azokban a háborúkban is, amelyeket az ő akarata idézett elő: addig II. Vilmos császár kormánya képtelennek bizonyult arra, hogy háborújának önvédelmi jellegéről a világot meggyőzze és nem bírt kiszabadulni a semleges világ közvéleményének nyomása alól, hogy tudniillik a háború furiáit a német militarizmus eresztette az emberiségre. Algezirasz, Agadir, az annexió, a balkáni szövetség háborúi minden kétségen felül azt árulták el, hogy az entente nagy háborút akar, hogy Németországot le akarja taszítani arról a polcra, amelyre népének szívóssága és józansága által felkapaszkodott. Az entente — úgymond Munroe — tehát háborút akart, mintán nyilvánvaló lett, hogy az ismételt felidézett pénzváltásokkal (1907, 1909, 1912-13) nem tudták céljukat elérni. Az entente azonban nemcsak háborút akart, hanem azt is, hogy annak kitörése az ő akarata szerint menjen végbe s úgy, hogy Németország kerüljön mindenesetre a támadó, tehát a békebontó szerepébe. Az entente szerencséjére, ebben a törekvésében hathatósan támogatta őt a német diplomácia is. A következő kérdéseket vethetnők fel: Miért intézett ultimátumot a német kormány Oroszországhoz és annak lejáratá után miért proklamálta a hadiállapotot, majd hadüzenetet, holott Oroszország csendes mozgósítására minden diplomáciai handa-banda nélkül ő egy gyorsabb mozgósítással felelhetett volna! Micsoda előny származott abból Németország részére, hogy a tárgyalásokat megszakította, mikor még az angol kabinet látszólag Szentpéterváron azon iparkodott, hogy a békét megóvja? Oly rosszhiszemű ellenféllel, mint az entente két állama (Anglia és Oroszország), és oly megbízhatatlan szövetségessel, mint Olaszország, nem kellett volna-e legalább addig folytatni a játszmát, míg a helyzet tisztázódik? Nem súlyos diplomáciai cselekedet volt-e német részről, hogy az Oroszországgal való szövetségi à propos-ra való tekintetből intézett előbb ultimátumot, majd hadüzenetet Franciaországhoz! Ugyan micsoda akadályá lett volna annak, hogy a német birodalmi kormány fegyveres készülődései közepett egyszerűen bevárja a köztársaság hadüzenetét! El lehet gondolni — mondja Munroe — mekkora

zavarba hozta volna a császár az angol kabinetet, ha Franciaország a támadó fél és Németország a megtámadott.

Azt hisszük azonban, hogy a semleges urak túlságosan egyszerűnek látták a központi szövetség diplomatáinak helyzetét. A német diplomácia látszólagos következetlenségeit, a kardcsörtetés, majd, főleg Angliával szemben tanúsított túlzó engedékenységek ellenmondásait fel lehet oldani abban a tényben, hogy a német államférfiak nagy jóakarattal dolgoztak ugyan a békés kibontakozáson, de engedniök kellett a német vezérkar ama jogosult álláspontjának, hogy a tárgyalások kihúzásával ne adjanak helyrehozhatatlan stratégiai előnyöket az ellenségnek. „Oroszország ereje a tömeg, Németországé a gyorsaság” — mondta a kancellár. Amikor július 31-én kitudódott, hogy Oroszország már elrendelte az általános mozgósítást, Németország kénytelen volt levonni a „conclusion brutale”-t, az ultimátumot, majd a hadüzenetet. A német államférfiak nem haboztak ugyan bizonyos nyomást gyakorolni Bécsre, hogy szerb jegyzékének szigorán enyhítsen és attól is óvakodtak, hogy a világ előtt békebontók gyanánt vádoltassanak be. Másrészt azonban remegniök kellett attól, hogy a tárgyalások huzavonája alatt az entente befejezi katonai készülődéseit s ezzel kisiklik kezükből a gyorsabb mozgósítás és felvonulásnak esetleg döntő előnye. Mikor kitűnt, hogy Grey terve (Oroszország és a monarchia viszályának az érdektelen nagyhatalmi areopagos elé állítsa) csak abban az esetben biztosítja a békét, ha Németország hozzájárul egyetlen szövetségesének, Ausztria-Magyarországnak megalázásához, s minden más tárgyalás csak arra alkalmas, hogy az entente-hatalmak katonai túlsúlyát megpecsételje: a német diplomácia nem tehetett mást, mint azt, hogy „megnyomja a gombot¹ s a válság gyors és Németország érdekeinek kedvezi”» lefolyását biztosítsa. Még így is rajtszárad saját közvéleményének vádjá: hogy tudniillik az entente-kormányoktól rászédette magát és eltúrte, hogy Oroszország július végére, korábbi próbamozgósításai és behívásai alapján, katonai készülődéseit teljesen bevégezze. Ez a diplomáciai késedelem lett egyik oka az eredeti német haditerv felbomlásának és a háború beláthatatlan hosszú tartamának.

II. FEJEZET.

Mióta Németországnak számolnia kellett azzal, hogy a francia revanche-háború két oldalról jövő támadást jelent, a német hadi iskolák és katonai írók a nagy Moltke óta a mozgósítási és felvonulási terveket úgy alakították át, hogy hadseregük zöme Franciaországot özőnli el s azt békére kényszerítheti, mielőtt az északi kolosszus egész tömegével beavatkozhatna és megzavarhatná a német tervek végrehajtását. Schlieffen és Waldersee, a moltkei iskola epigonjai, csak kevés változtatást tettek az alapos precízióval kieszelt és minden részletében megfontolt moltkei haditerven, amelynek Oroszország elleni vonatkozásai azon a feltevésen nyugodtak, hogy Ausztria és Magyarország teljes hadereje fedezi a nyugati offenzíva sikeres lebonyolítását. Ez a monumentális stratégiai elmélet azonban abban a pillanatban revízióra szorult, mikor Anglia csatlakozott az orosz-francia szövetséghez s Magyarország balkáni szomszédjai agresszív külpolitikát kezdtek űzni a kettős monarchia ellen. Az angol expedíciós hadsereg beavatkozása a nyugati harctér eseményeibe nemcsak az erőarányokat változtatta meg, de niód-fölött megnyújtotta a frontvonal hosszát is s annak úgyszólván korlátlan hadműködési bázist biztosított. Egy másik hátránya Anglia aktiv szárazföldi hadjáratának az lett, hogy Belgium garanciális semlegessége egyszerre kérdéssé vált s a német hadsereg arról sem lehetett bizonyosságban, hogy — mialatt ő Lotharingiában és a belforti kapu mellett a francia erődöket döngeti — nem éri-e támadás hátában és oldalában az egyesült belga-angol csapatok részéről? A bal-

káni szövetség megalakulása után s annak következtében, hogy 1913-ban Románia felmondta az évtizedes katonai konvenciót, mely azt a központi hatalmakhoz fűzte, német stratégiai szempontból határozott értékcsökkenés állott be Ausztria-Magyarország szövetségi súlya tekintetében, mint azt Frobenius nyíltan ki is fejezte. Németország diplomáciai bekerítése meghozta az eredményt: 1914 augusztus 4-ike óta három hatalmas ellenségének koncentrikus támadása ellen kellett magát védenie. E pillanattól fogva Moltke Hellmuth személyes felelősségével szavatolt azért a haditervért, amelynek alapvonalait lényegesen kedvezőbb politikai helyzetben még a nagy Moltke jelölte ki.

A német nagyvezérkar választhatott: 1. egy túlnyomó erővel megvalósítandó támadó hadjárat közt Franciaország ellen, 2. egyidejűleges defenzíva fogamatba vétele mellett az összes harcvonalon s 3. végül az osztrák-magyar hadvezetőség intencióinak leginkább megfelelő általános és gyors offenzíva közt Oroszország ellen. Hogy Moltke stratégiai képességeiről fogalmat alkossunk, szükséges, hogy a három lehető haditerv anyagi kivihetőségének összes indítékait szemügyre vegyük.

A Franciaország elleni rohamos offenzíva terve a hadjárat gyors eldöntése szempontjából csak akkor helytálló, ha a külső körülmények ugyanazok maradnak, mint az idősebb Moltke korában. Ha Anglia semlegessége biztosítva van, akkor sok esélye lehet annak a tervnek, amely a világháborút háromhónapos véres hadgyakorlatnak tartotta Franciaország' végigseprése után. Anglia beavatkozásának pusztán elméleti feltételezése is kizárta ennek a megoldásnak sikerét. Nemcsak azért, mivel a német harcvonalat meg kellett nyújtani előbb-utóbb a tengerig s ez a frontmeghosszabbodás szükségkép mérsékelte a német támadó tömegek lököerejét, hanem főleg azért, mert Anglia közbelépése mérhetetlen arányokban növesztette meg Franciaország operációs alapjait. Azonkívül játékba került a belga hadsereg is. A nyugati offenzíva mellett szólt a porosz katonai iskolának az a fel-fogása is, hogy a francia köztársaság hadseregei néhány csapás után az erkölcsi felborulás állapotába jutnak s ez a

körülmény siettetni fogja az izolált békekötést. Ezt a teljességgel téves eszmét a német információs szolgálat is segítette beoltani a német hadvezetőségbe, amelyet hagyományai is megrögzítettek abban a kedvezőtlen véleményében, amelyet a demokratikus államszervezet katonai organizációjáról táplált. Igaz, hogy a köztársaság védereje erkölcsi és taktikai minőségét illetőleg ma sem állitható a német militarizmus mellé, de — mint a következmények megmutatták — főbenjáró hiba volt lebecsülni a demokratikus szervezetben szunynyadó néperőket. Végül a francia harctéren indítandó támadó hadjárat mellett döntött a német hadseregben Nagy Frigyes és Clausewitz óta vérré és hússá vált katonai szellem, amely nehéz helyzetekben mindig többre becsülte a vakmerő és elszánt stratégiát az óvatos és halogató hadakozásnál. Ezeknek a feltételeknek és szempontoknak summája egyengette Moltke személyes elhatározását, amely abban nyilatkozott meg, hogy a német haderő zöme hét hadsereggel rátört Franciaországra.

A nagy hadvezér kritériuma nemcsak abban áll, hogy tudja a földrajzot, hol hadműveletei lefolyanak, de ismernie kell ellenségeinek szokásait, iparát stb. s mindazon tényezőket, amelyeknek szárnyán az esélyek lebegnek. Végtelen sok körülményre kell gondolnia, melyekből aztán egyszerű, világos és szélesen kiható elhatározásokat szűr le. Képesnek kell lennie arra, hogy a terveken, melyeket reáhagytak, vagy amelyeket lassanként ő gondolt ki s jóelőre megállapított, hirtelen sugallatból a csata közben változtasson meg. Legyen egyszerre elővigyázatos és vakmerő, vagy mint Anatole France mondja, az eszének hol a vakondok süket lassúságával, hol sólyomszárnyakon kell járnia. Ha már Moltke nem rendelkezett semmi eredetiséggel, sajnos, nem tudta stratégiai eszméje sikerének számára előkészíteni a lehető legtökéletesebb anyagi feltételeket sem. Ahhoz, hogy nagy vonalakban a sikerre nézve valószínűségszámításaink megfeleljenek a konkrét helyzetnek, lehetőleg mindent úgy kell rendezni, hogy a külső meglepetések kiküszöböltessenek. Ha Moltke azt akarta, hogy a nyugati támadás az angol-francia-belga haderők ellen döntő eredményeket szüljön, akkor az orosz

hadsereget a nyugati eseményekre való hatás szempontjából quantité negligéable-lá kellett volna tennie. Ez pedig ki volt zárva. Moltke talán nem sejtette, hogy Kelet-Poroszország és Galícia ellen az orosz hadsereg egyes részeivel már augusztus 20-ikára felvonult? Nem tudott-e az osztrák-magyar hadsereg balvégzetű szerbiai támadásáról, amely 1914 augusztus végéig minden komoly ok és cél nélkül lekötötte a mozgósított véderő nyolc hadtestjét! Létezett-e reális katonai alapja a szerbiai vállalkozásnak, ennek a teljesen másodrendű harc-térnek, mikor augusztus 1-étől fogva kilencvenkilenc százalék valószínűség, augusztus 6-ika óta pedig abszolút bizonyosság volt a nagy háború a cári hadsereggel! Az osztrák-magyar hadsereg tragikus feladatot vállalt magára, amikor egy teljesen kilátástalan offenzívába fogott a háromszoros túlerejű orosz invázióval szemben, hogy Németország nyugati támadását fedezze. De vajjon ugyanilyen tragikus lett volna-e? Conrad igyekezete, ha az augusztusi támadásra felgyűjtheti összes formációit s csak egy vékony határvédelmi vonalat alkot Szerbia ellen. Ezekből a tényjelenségekből azt a benyomást kell szereznünk, hogy a német és osztrák-magyar hadvezetés koncepciójában éppen nem volt meg az az erkölcsi, pszichológiai és stratégiai egyöntetűség, amellyel lapjaink kecsegtettek bennünket — akkor, amely azonban már szeptember végén nagyjában megvalósult. Azt mondhatjuk tehát, hogy az első terv számára még tűrhetőek voltak ugyan a hadművelet nyugati feltételei, de éppenséggel nem felelt ez meg azoknak az auspiciumnoknak, amelyek között a keleti harctér eseményei megindultak.

Mindazonáltal kezdetben a hadi események a német vezérkar várakozásainak megfelelőleg látszottak lefolyni. Eupprecht bajor trónörökös a metzi csatában visszavetette a támadó francia csoportot, amely Belfortból (augusztus 21) és a maasmelléki nagy várakból tört elő. Kluck és Bülow tábornokok charleroi-i győzelme, Hausen és a Württemberg! herceg sikerei a Semois-folyó mellett (augusztus 23), a belga várak és Maubeuge kapitulációja (szeptember 7) meghiúsították a francia vezérkar abbéli számításait, hogy a belga sereggel egyesülten, Belgium északkeleti részéről betörjenek

Németországba. A francia seregben a pánik jelei mutatkoztak s a visszavonulás nem éppen a legjobb rendben ment végbe a Marne felé. A német jobbszárny s a centrum egy része az üldözés vak hevében letörte ugyan French angol expedíciós hadseregének átkaroló kísérleteit (Maubeuge mellett s attól délre), de a német hadsorok túlságosan megereszkedtek, hadműveleti bázisuktól túlmessze távolodtak el s saját öldöklő iramjuktól elcsigázva, bizonyos rendetlenségben értek el a Marne-folyóhoz, Kluck légiói Paris alá, ahol már Joffre csapatai némileg összeszedve magukat, szeptember 6-án ellentámadásra indultak. Joffre tagadhatatlan szemességgel ismerte fel a német stratégia fonákját s nem késett azt hasznosítani. Moltke ugyanis azt az érthetetlen hibát követte el, hogy elmulasztotta Dunkerque, Calais és La Havre megszállását, amely éppen nem volt megvalósíthatatlan feladat azután, hogy Kluck két ízben is megverte az angol expedíciós hadsereget. French t. i. nem nyugat, hanem délkelet felé vonult vissza s ezzel hadműveleti összeköttetéseit kiszolgáltatta a német diverziónak, amely, az angolok szerencséjére, Moltke mulasztásán megkésett, így az angolok minden fedezet nélkül birtokában maradtak a szigetországgal való összeköttetés leg-rövidebb vonalának s továbbra is a csatornán keresztül bonyolíthatták le hadtápszükségeiket. Moltke másik kapitális tévedése abban állott, hogy arcvonala, Klucknak délkeleti irányban parancsolt mozdulata következtében jelentékenyen megrövidült s jobbszárnya éppen Paris előtt mintegy a levegőben lógott, kitéve annak, hogy a nagy párisi övvárra támaszkodó franciák minden rizikó nélkül folytathatják ellene arcbatámadásukat ugyanakkor, mikor az ujon szervezett Manoury- és Gallieni-csoportok átkarolással fenyegettek. Mikor aztán szeptember 11-én nyilvánvaló lett, hogy Kluck oldalvéde képtelen kiállani Manoury nyomását, másrészt pedig Kluck és Bülow áttörési kísérletei Hausen veresége következtében kudarcot vallottak: Moltke feje fölött összecsaptak a hullámok. A német seregek visszavonulását és átcsoportosítását már nem ő, hanem Falkenhayn Erik vezette, aki egyelőre helyettes vezérkari főnöki cím alatt vette át Moltke örökét. Ez volt rövidre foglalva Moltke had-

vezéri pályájának egy hónapra terjedő története. A régi porosz iskolás stratégia bukása eltemette az ő hadvezérségét is, amelynek német katonai írók kardinális hibájául rójják fel, hogy a döntő csatára nem tudott egész haderejéből összpontosítani többet, mint annak négyhetedét.

A marnei francia győzelem egyébiránt nem mutat valami rendkívüli arányokat, A visszavonulás simán ment végbe, hála Kluck lélekjelenlétének és Bülow nyugodt okosságának. A visszavonuló német csapatok vasfegyelmét és töretlenségét bizonyítja, hogy több foglyot és trófeumot vittek magukkal, mint amennyi „a gloriosus marnei csatákban”, az új „katalaunumi népvíadalban” a franciák hatalmába került, Joffre nem tudta kihasználni az eredményt, mert csapatai teljesen kimerültek a pirruszi győzelemben. A *Journal des Debats*-nak Manoury tábornok megkerülő mozdulatáról szóló féléhivatalos közleménye ezt mondja:

„1914 szeptember 3-án azt várták, hogy a német jobbszárny (v. Kluck tábornok) erőszakos előnyomulását folytatni fogja és Paris felé fordul. Az ellenség akkor Senlisnél állott. Közte és Paris előretolt térközi művei között állt Manoury tábornok hadserege, melynek alkotórészei voltak: a VII. hadtest Vautiers tábornok vezénylete mellett Louvresnél és Larnace tábornok hadtestje Mesnil-Amelot-nal. Tovább keletre volt néhány területiális osztag, amelyeknek úgy ahogy fenn kellett tartani az érintkezést az angol sereggel. Ez általános visszavonulási mozdulattal már a Marne-tól délre érkezett. Várakozásuk ellenére szeptember 4-én csendben maradt. A németek beszüntették felvonulásukat vagy inkább megváltoztatták irányukat. A francia tudakozódások felderítették, hogy a II. porosz hadtest, ahelyett, hogy Paris irányában nyomulna előre, Nanteuil-de Haudouinba vonult. Ezenkívül csakhamar kitudódott, hogy a IV. tartalékhadtest a II-ikat követte ugyanebben az irányban. Ezzel hirtelen megváltozott a francia csapatok elé kitűzött feladat, melyet az ellenség — úgy látszik — figyelmen kívül hagyott. Manoury tábornoknak Paris védelme helyett igyekeznie kellett a német jobbszárnyat megkerülni és oldalt támadni. Először Qurcq, azután Château-Thierry ellen vonult és ily módon a fronttámadás kezére jät-

szott, melyet Joffre tábornok fel akarta tartóztatni a Marneon átvonult németeket.

Lamace tábornok a Moitgé- és Monthyon-magaslatokon a IV. hadtest hátvédjét támadta meg, miután Kluck táborának főrésze már elérte a Marne déli partját, hogy az angol sereget üldözze. Szeptember 6-án sikerült nekik a Chambry-Barcy-Marcill-vonalon, Meaux-tól északra tábort ütni. Ezalatt a VII. hadtest, amely nyugatról jött és Lamace tábornok balszárnyának hosszában vonult fel, megszállotta a Pusioux-Acy-en Multien-Etavigny-vonalat.

Joffre fővezér közölte, hogy az V. hadsereg a Marne mellett nagy sikert aratott. A hadvezér felszólította Manoury tábornokot, hogy megkerülő mozdulatát a német jobbszárny ellen erősen kelet felé folytassa.

De nemsokára megnövekedtek ezzel az operációval kapcsolatos nehézségek. A IV. tartalékhadtest a hátát fenyegető francia támadás ellen nemcsak frontot csinált és erősen besáncolta magát, főleg a Tracy-i magaslaton, hanem a II. és IX. porosz hadtest ismét partot cserélt a Marne mellett és azután Qurcqnál, anélkül, hogy az angolok feltartóztathatták volna, akik lassan észak felé haladtak. Kétségkívül Kluck tábornok gyakorlott mozdulatairól volt itt szó, melyekre Joffre fővezér utalt a marnei csatáról tett jelentésében.

A II. német hadtest a francia VII. hadtest Acy-en-Multien-nél visszavetette és szeptember 7-én este annak balszárnyát Etavignynél erősen megtámadta. Itt a francia csapatok hátrálni kezdtek és lassan Bouillancy és Villers-St.-Genestbe vonultak vissza. Manoury tábornok most mindent, ami tartalékja, csak volt, erre az egy pontra gyűjtötte össze, de szeptember 8-án este kiderült, hogy η kelet felé irányuló francia mozdulatok kudarcot vallottak. A francia bafezárnyat hátrafordították és most észak felé esett a frontja. Manoury tábornok ugyan még megkapta a IV. hadtestet Parisból meg erősítésül a vas ut segítségével, de ezalatt divízióinak egyikét kénytelen volt az angoloknak segítségül leadni, akik túlságosan hatalmas harci erőket vélték magukkal szemben találni.

A helyzet most a következő volt: a német jobbszárny megkerülése helyett Manourynak arra kellett gondolnia, hogy

őt ne kerítsék be. Hogy ezt elkerülje, balszárnyán Nanteuilde Haudouinnál a IV. hadtestnek Összes rendelkezésére álló csapatait latba vetette; ezeket az osztagokat vasúton, tár szekereken (részben Parisban rekvirált bérkocsikon) és gyalog vonultatták fel.

Ezalatt a helyzet tovább rosszabbodott. A Nanteuiltól Senlisig vezető országúton német csapatokat jelentettek és pedig Baronnál, vagyis a Paris felé való visszavonulást fenyegették. Egyidejűleg értesültek németektől, akiket a lovasság fogott el, hogy népfelkelőcsapatok, melyek eddig a hadtáp vonalak fedezésével voltak megbízva, de ebben a kritikus helyzetben a frontra küldettek. Szeptember 9-én késő délután a IV. francia hadtestnek Nanteuil környékén hátrálnia kellett és már azt kérdezték egymástól, hogy milyen lesz a helyzet másnap reggel. Ezalatt a legfelsőbb parancsnok minden áron igyekezett helytállni, hogy a marnei csata sikere el ne vesszen. Ezzel kapcsolatban Boelle tábornok, a IV. hadtest parancsnoka, azzal az elhatározással állította fel csapatait két kilométerrel Nanteuiltól északra, hogy inkább egy szálig elesnek, de nem hátrálnak. A helyzet súlyos volt, a védelmi vonal egy síkságon húzódott, amelyen a csapatok egyetlen fedezéket vagy támaszpontot sem tudtak találni. Ámde az éj folyamán Manoury tábornok abban a tudatban, hogy az győz, aki nem nyugszik bele a leveretésbe, kiadta a parancsot az általános támadásra szeptember 10-én reggel. Előnyomultak és összeütközésbe jöttek az ellenséges hátvéddel. A németek, akik éppoly fáradtak és még a franciáknál is kimerültebbek voltak, bár ezek az előtte való napon még ugyancsak heves támadásokat kezdtek, arra a meggyőződésre jutottak, hogy már nem bírják magukat tartani. Megkezdték a visszavont lást, amely nemsokára az Aisne-vonal mögött végződött.”

A világháborúnak egyetlen akciója sincs, amelynek jelentősége felérne a marnei csatáéval. Azáltal ugyanis, hogy a német vezérkar terveit keresztülhúzta, megállította az inváziót, visszaadta a francia csapatok és vezérek önbizalmát és ezzel a hosszú háború csiráját hozta méhében. Az erők egyensúlya, valamint az iniciativa még egyideig a németeknek kedvezett, de Falkenhayn csak részleteiben tudta kikorrigálni előd-

jenek tévedéseit. Antwerpen a németek kezébe került, talán éppen a tizenkettedik órában. Churchillt, az angol admiraltást, utóbb éles és kegyetlen parlamenti támadások érték a *Royal Marines* hadosztályának antwerpeni szerepeltetése miatt. Pedig senki sem tagadhatja, hogy az Antwerpennek idejében nyújtandó segítség a valóságos helyzetnek józan stratégiai mérlegeléséből származott. Ha Antwerpen még néhány hétig, esetleg néhány napig tarthatta volna magát, a német nyugati haderők jobbszárnya, amelynek akkor még nem volt szilárd poláris támasztéka, egy ellenséges Antwerpen arra kényszerítette volna, hogy Franciaország és Belgium megszállott részeit kiürítsék és a Rajna-vonalon védekezzenek. Stratégiai helyzetük fonákját a német hadvezérek is átlátták és még idejében eltolták IV. és VI. hadseregüket jobbszárnyukon, hogy az átkarolásnak és hátbatámadásnak elejét vegyék.

III. FEJEZET.

1914 augusztus végén csakugyan elérkezett a német birodalom „sorsdöntő órája”. A kelet-poroszországi határon a königsbergi és poseraei hadtesteken kívül aránylag jelentéktelen és másodrendű, csupán határbiztosításra szolgáló csapatok álltak. Ezek a német osztagok lassú és diadalmas utóvédi ütközetekben hátráltak nyugat felé ifcennenkampf vilnai (njemeni) és Szamszonov naievi hadseregei elől, amelyek egymásnak derékszöveget alkotó irányban m&rszítak Lötzen kelet-poroszországi erődd, a Mazuria-vidék középpontja felé. Más hadseregek a Visztula vonal várháromszögéből törtek elő Németország keleti ipartelepeinek és Berlinnek szegzett irányában. A világ visszafojtott lélekzettel ívelte ezt a borzasztó felvonulást, ezt az új dzsingiszkáni inváziót, amelynek az volt célja, hogy a virágzó német-keleti városokat elpusztítsa és a német földet elárassza. Ritka hadvezér és ritka hadsereg birta volna rá magát oly önfeláldozásra a szövetségtárs érdekében, mint aminőt Conrad és az osztrák-magyar hadsereg véghezvitt. A monarchia északi hadseregeinek nagyobb fele Dankl és Auffenberg vezetése alatt a Visztula jobbpartján oly erélyes és vakmerő támadást kezdett augusztus végén, hogy lassanként magára vonta és felszívta azt az orosz hadat, amelynek Posen és Porosz-Szilézia felé kellett volna vonulnia, Az osztrák-magyar hadsereg nagyobbik, offenzív szárnya egy teljesen kilátástalan támadásba fogott Németország megmentése céljából és csak kisebbik, defenzív fele Bruderman és Böhm-Ermolli alatt állott szembe a Zbrucsnál Ivanov. Dimitrijev és Bruszilov hadseregeivel. Conradnak ezt az elhatározását, amely akkor oly meddő vérpocsékolásnak tűnt

fel s amelyet a későbbi fejlemények fényesen igazoltak, csak a központi hatalmak közti viszony pszichológiájából lehet megmagyarázni. Oly cselekedet, amelyre az entente egyszer se, vagy csak későn tudta volna rászánni magát. Az osztrák-oiagyár támadás hullámai megtörték ugyan Lublin falai alatt, de Németország időhöz jutott s felvehette a harcot a Kelet-Poroszsországot előző orosz hadtestekkel.

Az utókor történetírásának feladata lesz, hogy a Hindenburg-hadsereg összeállításának geneziséét felderítse és megállapítsa, hogy az úgynevezett VIII. német hadsereg zömét csakugyan nyugatról elhozott csapatokból válogatták-e össze! Augusztus 28-án Stein főhadi szállásmester a Lötzen és Tannenberg vidékén vívott óriási csata első beszámolója alkalmával adta át a történelemnek Hindenburg nevét. A nagy hadvezér, kinek neve látszólag oly különös körülmények közt merült fel a sors urnájából, itt vívta meg a világtörténelem egyik klasszikus csatáját, méltó mását Cannae-nak és Sedan-nak, bár ezeket is felülmúlta merész koncepciójában és hatalmas méreteiben, Hindenburg valóban akkora feladatot oldott meg, amekkorát csak a végzet által kiválasztott egyének képesek teljesíteni s amiért még élete folyamán a legenda a halhatatlanság balzsamával vonta be földi mivoltát.

Rennenkampf hadserege kelet felől, Szamszonové pedig délről tört be, de a két külön felvonuló haderő a kelet-mazuri tavak által alkotott hosszú vonallal elválasztott bázison operált, amelynek felező pontja Lötzen erődjét uralta. A kétszeres túlerő elől a német hadsereg kénytelen volt természetesen védővonaláig, a Visztuláig hátrálni. Midőn azonban az úgynevezett VIII. német hadsereg főparancsnokságát Hindenburg vette át és kitűnő vezérkari főnöke. Ludendorff is megérkezett Belgiumból, az összpontosított keleti német hadtestek, amelyeknek törzsét az és XVII. hadtestek alkották, zöme pedig porosz Landwehr-formációkból alakult, erőltetett marsokban rögtön elindultak a Szamszonov-féle orosz hadsereg ellen.

A közvetlenül szembenálló haderők aránya körülbelül egyenlő volt, az oroszok némi, de nem jelentős túlsúlyának árnyalatával. Tudnivaló, hogy az orosz seregek általában

sohasem stratégiai és erkölcsi felsőbbségüknek köszönhetőek sikereiket, hanem rengeteg tömegeknek, amelyek néha kétszeresei, sőt háromszorosai voltak ellenfelükének. Kuropatkin a mandzsúriai háborúban stratégiájának valóságos rögeszméjévé tette azt, hogy minden japáni zászlóaljjal szemben két oroszot állíthasson, különben nem bízott a győzelemben. Kuropatkin tétele úglátszik axiómája lett annak is, aki a kelet-porosországi inváziót megtervezte. Hindenburg eszélyessége és vakmerősége azonban kikényszerítette a sorstól a kedvező döntést. Rennenkampf hadserege ugyan mindössze 2-3 napnyi menettávolságban volt a Szamszonov-féle csoporttól és így abban a helyzetben volt, hogy Hindenburg vállalkozását nemcsak megghiúsíthatja, hanem hátba és oldalba is támadhatja. De Hindenburg ismerte az oroszokat és az ellenség pszichológiájának ismerete a jó hadvezér legfőbb minősítvényei közé tartozik.

Hindenburg tudta, hogy az orosz tábornokok milyen nehézkesek, mennyire irtóznak az iniciatívától, mily kevésbé vállalkozószelleműek és hogy rendszerint hatása alatt állanak oly politikai tekinteteknek vagy magas kotériáknak, amiknek a hadvezetésben sohasem szabad érvényesülni és amelyek csaknem mindig megingatják az orosz tömegek telki integritását is. Hindenburg tehát merészen nekivágott Szamszonov hadseregének, mozdulatait Rennenkampf elől egy hadtest vékony falával fedezte és engedte, hogy a mandzsúriai háború után indokolatlanul nagy hírnévnek örvendő orosz generális fenyegetse Königsberget és az Altenburg-Angerappi vonalon elsáncolja magát Hindenburg fürge détachment-ja dől. Ez volt Szamszonov tragédiájának első felvonása.

Gróf Schlieffen, a kilencvenes években a német nagyvezérkar főnöke, egyébként a nagy Moltke tanítványa, az ő „Geschichte der Kriegskunst” című művében római kútők után kibontotta a cannaei csata stratégiai vezérgondolatát és azt a mindenkori hadiművészet klasszikus típusának nevezte. Német katonai írók — nézetünk szerint teljes joggal — a mazuri tavak mellett aratott első győzelmet méltán állítják Cannae és Sedán mellé, sőt bizonyos tekintetben Hindenburg többet végzett itt, mint akár Hannibal, akár Moltke.

A karthágói vezér ugyanis a rómaiak mély csatarendjével ellentétben, a maga frontját aránytalanul vékonynak hagyta és bízott abban, hogy e keskeny arcvonal elbírja a római hastasok rohamait, míg szárnyai, kiváltképp túlnyomó és mozgékony numidiai lovassága, a római oldalakat megkerüli és körülzárja. Ezáltal nemcsak azt érte el, hogy a római sereget megverte, de azt is, hogy teljesen megsemmisítette, jóllehet az erők aránya 5:7-hez volt a rómaiak javára. Amennyire Hunyadi János nagy csatáinak alapvonalait rekonstruálhatjuk, kétségtelenül hannibali reminiscenciákat fedezhetünk fel a szentimrei (Kemény Simon önfeláldozása a centrum arcvonalán) és a vaskapui diadalaiban. Hindenburg augusztusi győzelme a mazuri tavaknál a cannaei csata pendantja. A német centrum ugyanis tiszta Landwehr-formációkból állott, de kitartott mindaddig, míg a rendes sorkatonákból formált hadtestek a szárnyakon az átkarolást és a bekerítést elvégezték. A Szamszonov-hadsereg tehát teljesen megsemmisült, vagy megadta magát és így Hindenburg első világraszóló diadala nemcsak a veszteségek szörnyű dimenzióinál fogva, hanem a stratégiai konstrukció remeklése miatt is, a hadtörténelem egyik vándorköve, amelyet Cannae és Sedan mellett fognak örökké emlegetni. Sőt túlhaladja Sedant is annyiban, hogy ott a németek feltétben számbeli túlsúllyal dolgoztak, míg itt még a játékban volt a Rennenkampff-féle hadsereg is. Sajnos, politikai következményei mégsem mérkőzhetnek a sedani eredménnyel.

A németek Hindenburg műveletében a Gneisenau-Clausewitz- és Moltke-féle hagyományoknak diadalát ünnepelték, amelyek a merészséget mindig az óvatosság elé helyezték. A tanácstalan és ingadozó Rennenkampff mit ért el sáncaival, árkaival, intakt és győzelmesen előnyomuló hadseregével? Éppen semmit. Mert mikor Hindenburg Szamszonovval végzett (augusztus 25-29), heves marsokban Rennenkampff ellen vonult, akit fejvesztett menekülése és újabb orosz tartalékok megmentettek ugyan a teljes megsemmisüléstől, de attól már nem, hogy Hindenburg Insterburg közelében 180 ágyúját és 30.000 katonáját el ne fogja. A német tábornok a két nagy csatában öt hadtesttel megsemmisített négy és fél orosz had-

testet, legyőzött hét más hadtestet, elfogott 130.000 embert, több mint 700 ágyút és két hét alatt felszabadította az ellenség által sanyargotott Kelet-Poroszországot

Mindenki, elsősorban az orosz hadvezetőség, azt hitte, hogy a lembergi csaták befejezése után a monarchia hadseregei a San-vonalon fognak retablírozni és ezen a védelemre kiválóan alkalmas fronton, melynek forgó pontja a megerősített Przemysl, szívós defenzívát folytatnak mindaddig, amíg az új támadásra megfelelő alkalom elérkezik (nagyobb német tömegeknek a keleti harctérre mozgósítása, újabb egységek megalkotása és felszerelése, az előbbi csatákban szenvedett ember- és anyagveszteségek pótlása stb.). Ámde nem ez történt. Conrad a szorongatás e napjaiban is ura volt a helyzetnek és nem engedte, hogy feje felett összecsapjanak a túl nyomó orosz erők hullámai. Przemyslt sorsára bízta, a visszavonulást pedig folytatta csaknem addig a szögletig, ahol Nyugat-Galicia és Porosz-Szilézia, valamint Orosz-Lengyelország határszélei összeérnek, ahol a bő vasúthálózat segítségével a krakói várra támaszkodva nemcsak szerencsésen megoldotta az átcsoportosítást, hanem érintkezést talált a közös stratégiai bázist épített a Hindenburg-féle keleti német haderők részeivel, amelyekből a tannenbergi győző alakította meg Mackensen tábornok alatt a IX. német hadsereget. Talán nem szükséges részletesebben magyarázni Conrad eljárásának különös előnyeit. E stratégiai gondolatnak mindenestre nagy sikere volt abban, hogy Conrad további tervei felől teljes zavarba ejtette az orosz vezérkart és nagy lovas-tömegek fátyolozása mellett indíthatta meg merész előtörését egy hatalmas övnek közepe (Ivangorod-Sandomiere), északi széle (Varsó) és a déli szárnya ellen (Beszkidek-Turka-Sambor) egy időben. Ez a rendkívül finom elmére valló koncepció nemcsak frontális irányban fenyegette az orosz belső erődítési rayont (Hindenburg Varsónál, Dank Ivan-goródnál), hanem déli átkarolással is azáltal, hogy Böhme-Ermolli seregei a visztulai orosz állásokat hátukban fenyegették. Ha Conrad (1914 októberében) még egy-két tartalék-hadsereggel rendelkezik, nagy a stratégiai valószínűsége, hogy már akkor kezünkbe jut a, Visztula,-Sansa-vonal és így

a központi szövetségre égetően fontos (politikailag is!) döntés Varsó elestével megtörténik. Így is sokat nyertünk. Egy egész hónapot, mialatt a hindenburgi visszavonulás iránya következtében csalódásba ejtett orosz zöm beszorult abba a könyökbe, melyet a Visztula északi hajlása és a Kárpátok főgerinnee képeznek, s ahol egy hónap múlva csakugyan lezajlottak a, döntő jelentőségű lodzi és limanova-lapanovi csaták.

Semmi sem bizonyítja jobban Hindenburg katonai jelentőségének korszakos voltát, mint az a bámulatraméltó ötletesség, amellyel varsói előtörésének megghiúsulása után a stratégiai helyzetet néhány hét alatt gyökeresen meg tudta változtatni a keleti harctéren. A sűrű porosz vasúti hálózat kihasználásával alig néhány nap alatt Mackensen hadseregét feltolta Sziléziából Thorn vidékére és villámgyorsan lecsapott az orosz főszereg jobbszárnyára (november 6, november 11, november 13-15). E csodálatos rögtönzés által Mackensen csapatainak egyes részei beékelődtek az orosz centrum és a Visztula közé, csaknem teljesen körüljárták azt, amelyet arcvonalban Dankl és Böhmer-Ermolli osztrák-magyar seregei foglalkoztattak. Ezekben a nehéz és véres harcokban szerzett halhatatlan dicsőséget a IV. magyar hadtest, amely folytonos támadásaival megakadályozta, hogy Miklós nagyherceg két kaukázusi hadtestje a karámba három oldalról berekesztett orosz középhad segítségére menjen. Ha ekkor Lodznál megvalósulhat Hindenburg grandiózus haditerve, akkor alkalmasint egy csapásra véget lehetett volna vetni az orosz hadjáratnak. Mi az oka annak, hogy a lodzi szép győzelem mégsem vált az orosz főszereg katasztrófájává?

Elsősorban az, hogy Mackensen körülzároló gyűrűje a front hatalmas kiterjedése miatt túlságos vékony volt. Ha lassankint keletre csúszott is át a világháború súlypontja, Falkenhayn — úgy látszik — nem tudott a gigászi feladat arányaihoz méltó erőket Hindenburg rendelkezésére bocsátani. A másik ok az orosz hadvezetés tagadhatatlan óvatos «ágában rejlik. A kutnói és viodzlaveki csapások után a nagyherceg ráeszmélt, mely ponton készül a német hadvezér

rámérni a döntő csapást. Összes tartalékait még össze tudta vonni és Varsóból Mackensen bekerítő szárnyának hátába irányítani úgy, hogy maga a IX. német hadsereg lőn bekerítve s helyzete néhány napon (nov. 28-dec. 1.) határozottan aggodalmas volt. A pétervári újságok már győzelmi jelentésekkel kürtölték tele a nagyvilágot s csak napok kérdéséül jelezték Mackensen egész hadseregének összeroppantását. A szorongatott helyzetben lévő német hadosztályok váratlan arvonalfordulattal északra kanyarodtak s nemcsak kivágták magukat az ellenséges körből, hanem szétdobták az orosz gyűrűt és azt teljesen kiegyenesítették. Ez a bravúr végkép megsemmisítette a nagyherceg reményeit s minthogy időközben balszárnyát is érzékeny vereség érte Limanovánál, kénytelen volt elrendelni az általános visszavonulást.

A limanovai nagy csata (dec. 12) stratégiai alapeszméje az orosz balszárny veresége dacára sem valósult meg. A lodzi csata, valamint a limanovai véres ütközet, a magyar huszárok e bánatos büszkesége azonban mégis magán viseli a napóleoni *bataille rangée* minden vonását, jóllehet Przemysl felmentése a Radko Dimitrijevič orosz hadseregének előretörése miatt kudarcot vallott. Borojevič hadseregének élén Krautwald altábornagy vezetése alatt (tisztán magyar ezredekkel állott ez a csoport) a jaslo-krosnoi medencében már elérte Tamássy hős csapatainak elővédeit s a przemysli várórság harminc kilométerről hallgatta a felmentő hadsereg heves ágyúzását, de az oroszok karácsonyi visszacsapásában még volt annyi potencia, hogy a Przemysl felmentésében fenyegető súlyos politikai és hadászati veszedelmet elhárítsa. December 28-án Borojevič kénytelen visszavonulni a Kárpátok gerincére és sorsára hagyni a sanmelléki nagy övvárat. Mindazonáltal a lodzi és linianovai győzelem belátható időn belül reménytelenné tette az orosz főcsapatok Németország szívének szegzett támadását, visszadobta azt a Bzura-Rava-Pilica-Nida-vonalra s a döntő vereségtől egyrészt a franciák soissoni offenzívája óvta meg, másrészt az esőzésektől járhatatlanná vált lengyelországi dágvány, mely megbénította az üldözést s lélekzethez juttatta az orosz

balszárnyat, időt engedvén arra, hogy Dimitrijev hadseregének hézagait új hadosztályokkal tömjék be.

A hadtörténelem számos esetet sorol fel annak bizonyítékául, hogy épp a legtehetségesebb hadvezérek milyen nehezen tudnak lemondani hadászati koncepciójuk alap gondolatáról s mily könnyen merevedik meg agyvelejükben egy kedvenc feltevés rögeszmévé, ha egyébként számolnak is a kivitel nehézségeivel. Nem csodálkozhatunk hát azon, hogy Hindenburg és Conrad csak nehezen törődtek bele diadalaiknak viszonylag, offenzív szempontból nem jelentékeny stratégiai eredményeibe. Ezért egy ideig azt látjuk, hogy Hindenburg erőlteti a Bzura-Bava-szakaszt, Varsónak frontális megrohanását, Conrad pedig újabb támadásokat kezd a kárpáti gerincen, melynek sikere nemcsak Przemysl áhított felmentését hozhatja meg, de azzal is kecsegtet, hogy az oroszok főtámaszpontját tevő Visztula-San-vonal hátába kerülhet. A januári küzdelmek megmutatták, hogy sem Hindenburg, sem Conrad nem vihetik keresztül decemberi sike reik természetes célzatait s haderejük átcsoportosításához kell látniok merőben új feltevések szerint.

Január végén az orosz háborúnak új fejezete kezdődik. A Visztula kettős könyökhajlása mintegy óriási csonka karám zárta be az orosz túlerőt s a szövetségesek számára mint szárnyfedezék egy ideig kiváló szolgálatot tett. A december végén bekövetkezett orosz visszacsapás azonban az osztrák és magyar hadsereget visszavetette Gorlicére s a kárpáti gerincre. Sőt a novo-georgiewski hidfőt, mint támaszpontot kihasználva, az oroszok új támadást kezdtek a Visztula jobbpartján Hindenburg bal szárnya ellen, amelynek a Visztula volt a biztosító fedezete, amely ettől fogva védtelen volt s mintegy a levegőben lógott. Egyszersmind Sievers tábornok vezetése alatt a hat hadtestből és négy lovashadosztályból álló X. orosz hadsereg azt a parancsot kapta, hogy nyomuljon be Kelet-Poroszországba s az ottani gyengébb erők leküzdésével huzza szét a német frontot. Ennek megvékonyodásától remélték ugyanis az oroszok, hogy valahol majd sikerül áttörni s most már a centrumba került

IX. német hadsereget északról fenyegetni és bekeríteni. Mint mondják, ez az új haditerv Buszkij tábornok műve volt s hogy minden nagyvonalúsága ellenére is végrehajthatlan maradt, annak az okát meg lehet fejteni abban a tényben, hogy vele szemben oly rendkívüli férfin állott, mint Hindenburg. Lássuk már most, hogy a központi szövetség nagy kapitányai miként fogták fel feladatukat!

Körülbelül január derekán érezhető volt, hogy a lodzi limanovai hadműveletek utórezgései is elhallgattak. A szélcsend mindkét részről új haditerv előkészületeinek jegyében telt el. Hötzendorfi Conrad Bukovinában új hadsereget gyűjtött össze, mely részint a magyar határ megvédésére alkalmasan odarendelt nép felkelő-formációkból, részint a Szerbiából kivont VII. hadsereg egyes részeiből állott. Ennek az új hadseregnek támaszpontja a semleges Románia volt, s mint-hogy emiatt minden átkarolás a priori ki volt zárva, remélni lehetett, hogy az osztrák-magyar jobbszárny megvastagításával s lökő erejének felfokozásával eléri a halicsi hídfőt, Kelet-Galícia e kulcsát, mielőtt az oroszok a Dnyeszter védelmére elegendő haderőket tudnának összevonni. Ezzel egyidejűleg a Böhm-Ermolli-féle II. hadsereg legnagyobb részét, amely Orosz-Lengyelországban a Dankl-féle I. hadsereg és a Mackensen-féle IX. német hadsereg közt harcolva döntő módon folyt be a lodzi viadalba, Oderbergeu át a kárpáti frontra hozta Boroevics hadserege és Szurmay hadseregcsoportja közé, mely Böhm-Ermollinak jobbszárnya lett és a májusi offenzíváig valóságos thermopylaei küzdelmeket vívott az uzsoki hágó védelmében. Mily optimisztikus remények fűződtek az új haditervhez, mutatta az újonnan alakított császári német déli hadseregnek a kárpáti frontra való csoportosítása, mely mint közbülső láncszem, végre hézagtalanná, egyöntetűvé és szilárddá tette a kárpáti frontot, közébeekelve magát Böhm-Ermolli és Pflanzer-Baltin seregeibe. Ugyanekkor hasonló mozdulatok mentek végbe a szövetségesek szélső balszárnyán, a Visztula jobbpartján s Kelet-Poroszországban. Hindenburg erős támadásokkal és kémszemlékkel nyugtalanította Szochecevnel az orosz cen-

trumot s e mozdulatok fátyola mögött néhány hét alatt kiépítette védőállásait s áthozta seregének javát Kelet-Poroszországba. Az oroszok legnagyobb meglepődésére február 4-én gyenge német osztagok helyett három hadsereget találtak: Below tábornok nyolcadik, Eichhorn tábornok tizedik hadseregét, valamint Gallwitz hadseregcsoportját, amely a mlavai állásokban biztosította a kelet-poroszországi német jobbszárnyat és sikeresen előnyomulva, megtisztította a Visztula jobbpartját az oroszoktól egész a plocki hídfőig s ekkép meggátolta azt, hogy a német centrum és a balszárny közé (Mackensen és Eichhorn) az ellenség éket verjen. Látnivaló, hogy Gallwitz feladata azonos volt azzal, amit hasonló esetekben az u. n. *aushaltende Gruppe*-k teljesítenek s nagyjában a hindenburgi stratégiában ugyanazon szerepet játszotta, mint François tábornok hadteste a tannenbergi klasszikus csatában, mikor befalazta magát Rennenkampf és Szamszonow tábornokok hadseregei közé, elámítva Rennenkampfort, lehetővé tette a teljesen izolált Szamszonow-féle Narev-sereg megsemmisítését.

A szövetségeseknek két szárnyra pontosított hadserege biztató auspiciumok közt kezdte munkáját. Pflazer rövid idő alatt megtisztította Bukovinát, majd nehéz harcok közt kezdi göngyölíteni az oroszok kelet-galíciai frontját is. Kolo-mea elesik, néhány napra Stanislau is, sőt az osztrák és magyar tüzéség már Halicsot lövi. Még jobban megy a dolog a szövetségesek balszárnyán, Kelet-Poroszországban, ahol a mazuri téli csatában Hindenburg tönkreveri a X. orosz hadsereget (február 7-14), az ellenséget kisöpri német földről s a végső enyészettől az egész orosz jobbszárnyat a Njemen-Narev-vonal erődjei mentik meg, hol az elcsigázott oroszok ismét összeszedhetik magukat s amelyeknek fedezete alatt újabb orosz erők csoportosulhatnak. Hindenburg megakad Grodno alatt, sőt múltó megszállás után ki kell ürítenie Praz nysztt, Varsó *Bollwerk*-jét s ezzel jobb időkre elhalasztani a Narev-vonal áttörését. Az eredmény a szövetségesek balszárnyán tehát egy stratégiailag fényes, de lokális jelentőségű diadal, amelynek hullámai megtörnek a narevi és nyemeni

várak gátjain. Vajjon mi történt a központiak jobbszárnyán? Német katonai szakértők azt mondják, hogy a bukovinai offenzíva azért dermedt állóharccá, mert vasutak hiánya miatt, meg a szokatlanul mostoha téli időjárás következtében az osztrák és magyar hadsereg nem volt képes lankadatlan üldöző harcokkal kizsákmányolni taktikailag becses sikereit s mikor erre képes lett volna, kicsúszott kezéből az a nagy előny, amit a meglepő támadás morális és hadászati sikere hoz magával. Ha Bukovinában és Kelet-Galiciában sikerült volna olyan arányú vereséget mérni az oroszokra, mint a mazuri téli csatában, ennek természetes stratégiai eredményei közé nemcsak Przemysl megmentését és Közép-Galícia felszabadítását lehetett volna feljegyezni, de minden valószínűség szerint a Visztula-vonal is a szövetségesek kezére jut vala s talán nincs olasz háború sem.

A szövetségesek támadásának elernyedése után az orosz még egy nagystílusú gondolattal akarja magához ragadni a kezdeményezést és a hadiszerencsét. Ma persze még teljességgel lehetetlen véleményt formálni arról, hogy a franciák champagnei téli offenzívája nem avatkozott-e bénítólag a keleti fronton küzdő német csapatok iszonyú nyomására, amit az oroszokra gyakoroltak, vagy a szövetségesek szilárd passzivitása a Kárpátok gerincén csakugyan a tavaszi hadjárat tervszerű előzménye volt-e, ahogy a német-osztrák katonai írók egyhangulag vallják. Az oroszok főerejükkel most a Kárpátok falának feszülnek: iszonyú küzdelem dühöng csaknem két hónapig, borzalmas egyvelege a guerillának, a hegyi háborúnak és a lövészárokharcnak, melynek magyar áldozatai azzal a tudattal dőltek haldokolva a honi sziklákra, hogy kivédték a legnagyobb nyomást, amely kelet és észak felől Magyarországot valaha összeroppanással fenyegette.

A Makovicánál és Duklánál megghiúsult homloktámadások után oldaltámadással kísérletezik a szomszédos orosz hadsereg, a Bruszilov tábornoké. A cél: hátába kerülni a Labore és Círóka völgyén keresztül uzsoki állásainknak, Szurmay csoportjának. Ez a fősúly, ez a legfontosabb pont, ennek a birtoka jelenti a Nagyberezna-Homonna-Kapiraszlavica-magaslatok birtokát, mely után már új ellentálló vonal a

Tiszáig nincs is. Marwitz, József főherceg, Terstyánszky csapatai szántanak véres barázdát az orosz hadakba. Varannótól északkeletre vérbe és lángbaborított az ég, Zemplénorosi pernyetenger már, Zellőben égnek a házak, siró parasztok jönnek, hogy Nagypolányban tizenkét ház maradt csupán, a többi a szörnyű mérkőzés elsöpötte. Juhászlak, Harcos, Újszék a földdel egyenlőek, Krasznibródban a baziliták híres kolostora rommá lövött. Drótnélküli távirón közölt hírek mondják, hogy az entente-sajtó már az uzsoki szoros bekerítését és elesését közli, holott Szurmaj csoportja rendületlenül állja helyét a zempléni harcoktól keletre.* A németek (a B eszki-hadtest, a Linsingen-féle déli hadsereg) is derekasan harcoltak, de a Kárpátok hősei mégis a magyar gyalogság, közösek és honvédek egyaránt, akik felőrölték és lebírták Góg és Magóg hadait s akik előtt a következő magyar nemzedékek mélabús csodálattal fognak leborulni. A húsvéti csata az orosz támadás teljes összeomlásával ért véget és vele jó időre kimerült, talán végképen kudarcot vallott az orosz támadás, amely Hindenburg varsói előretörése, a lodz-limanovai csaták után mindannyiszor feléledt, de most elaludni látszott jó időre. Elérkezett a pszichológiai pillanat arra, hogy a szövetségesek döntő csapást mérjenek az oroszokra. Hogy a Dunajec-vonal mögött valami történik, miből sem lehetett következtetni. A németek csak az imént törték le Joffre harmadik igyekezetét, amellyel ezúttal a Verdun köré hurkolt német állásokat akarta elfoglalni és innen Lotharingiát megtámadni. Sőt néhány héttel később a württembergi herceg hadserege lépett akcióba s Ypern körül néhány fontos magaslati állást ragadott el az angoloktól. Április végén pedig a Below-féle hadsereg Kelet-Poroszországra, mint hadművelési bázisra támaszkodva, támadást kezdett Kurland ellen és csakhamar megszállotta Libaut és Savlét (április 4-15). Óvatosabb orosz katonák fejüket csóválták, mikor e koloszszerű hindenburgi csínyről értesültek s jó ideig nem tudták, mi benne a bluff és mi a valóság¹? Linsingen csak az imént foglalta el az oroszok kárpáti vonalának két főtámaszpontját, a Zwinint (április 24-25) és az Ostryt s ebből, valamint

* V. ö. „Magyarország” 1915 május 17. sz.

Pflanzer heves tüntetéseiből Zalecyski körül azt lehetett gyanítani, hogy újabb jobbszárnya támadásunk van tervbe véve. Radko Dimitrijevič, mint később kitűnt, igen helyesen az orosz földérítések ellentmondó adataiból azt olvasta ki hogy a vihar Gorlice táján készül kitörni s a nagyherceget igyekezett meggyőzni arról, hogy az orosz harmadik sereg kárpáti szárnya, melynek élén állott, prekárins helyzetbe juthat, ha centrumát a Dunajecnél, vagy jobbszárnyát Tarnovnál benyomják. A nagyherceg tehát teljesen meg volt tévesztve az ellenség szándékai felől s a legtöbb, amit tehetett s amit tennie tanácsosnak látszott, az, hogy jelentékeny tartalékhadat gyűjtött össze a sanmelléki orosz hídfők mögött.

Május 2-án lesújtott a végzet. A József Ferdinánd főherceg IV. és Boroevics III. hadserege között Falkenhayn új német hadosztályokkal zárja be, köztük egy gárdahadosztály is volt s mellette a dicsőséges m. kir. 39. honvédhadosztály s ennek az új hadseregnek az élére Mackensen tábornokot hívják el, a lodzi győzőt, a fronttörés e specialistáját, az új tüzérségi ösztűz feltalálóját, aki most megkezdte a világhistoria egyik legdicsőségesebb anabázisát. Messze vezetne, ha körülményes vizsgálat alá vennék ezt a gyönyörű mars marsot, ez egyetlen frontáttörést, amelynek messzehangzó következményei végre mégis a döntés feszültségével töltöték meg az atmoszférát. Itt a helye, hogy e szent tavaszért áldó imádság mellett lerójuk az elismerés adóját a német és magyar hősöknek, akik — porosz gárdahadosztály s a 9. és 10. magyar honvédezredek — átgázoltak elsőként a három szoros orosz vonalsoron s megnyitották útját a győzelmi delíriumban végigszáguldott hadjáratnak. A lökés oly elemen-táris volt, hofgy az orosz kénytelen feladni a San-vonalat, az egész kárpáti árokrendszert, a Nidát és Pilicát. Az orosz mindent elkövet, hogy a Dnyesztert és a Visztulát tarthassa; hogyne, hisz olyan végső politikai értékek függtek e védelem sikerén, mint Lemberg és Varsó.

Lemberg meghódítása (június 22) nem volt komplikált haditény, de úgy politikai, mint stratégiai szempontból jelentős tett, mert beleesik a háború ama fázisába, amelynek az olasz hadüzenet s a ledüböngött arrasi angol-francia

offenzíva alkotják történeti hátterét. Lembeng eleste után, mint várható volt, Mackensen hadcsoportja észak és északkelet felé kanyarodott, „brilliána falanksza” most egyszerre fenyegette hátában a Visztula-vonalat Varsóval s a Bug rayont Breszt-Litovszkkal. Az orosz vezérkar erre a várt diverzióra sietett megtenni ellenhúzásait s minden nélkülözhető tartalékát a Visztula és Bug közének déli részére dobta. Ámde Hindenburg résen volt. Mihelyt érezte, hogy a vele szemben álló orosz vezetés tétovázik s legyengíti narevi és n.jemeni frontját, egyszerre négy hadsereggel indult támadásra (Below, Eichhorn, Scholz, Gallwitz). Elesik Praznysa, majd Poltusk, Osztrolenka, Loniza, Üsszoviec, csakhamar követi ezeket Varsó tervszerű és Kovno tervszerűtlen kiürítése. Miklós nagyherceg szintén megbukik s már jórészt az orosz hadsereg új génuszának, Alexejev tábornoknak az érdeme, hogy az orosz visszavonulás rendben folyt le, hogy Hindenburg szertelenül nagy harapófogója nem zárult össze s elkerülte a megsemmisítést. Szép fényt vet egyéb iránt Alexejev katonai képességeire, hogy szinte az utolsó percben Vilnánál, illetőleg Molodecsnónál megakadályozta, hogy az orosz centrumot tannenbergi katasztrófa érje (szeptember 18-23) s augusztus végén még idejekorán rendelt ellentámadást Volhíniában és Kelet-Galíciában Ivanov tábornok hadcsoportjánál s ezzel elhárította a Kievet fenyegető veszedelmet. Ennek a két tagadhatatlanul ügyes defenzív mozdulatnak jegyében záródott le a keleti harctérnek az a fejezete, amely a gorlicei áttöréssel vette kezdetét.

IV. FEJEZET.

A nyugati harc vonal a flandriai német offenzíva elcsenyesedése után általában állóharccá dermedt. A németek miná nagyobb erőket szívtak át keleti frontjukra, hogy az orosz harctér niagy decemberi csatáiban az orosz túlerő lemorzsolására használhassák fel. Mihelyt a francia hadvezetőség megállapította, hogy a nyugati német hadseregek nyomása tetemesen enyhült, egyre gyakrabban tett kísérletet az ellenséges front megingatására. 1915 februárjában Champagneban, a Souain-Massiges-vonalon, májusban La Bassée és Arras közt, majd ismét Ailly-Apremont vidékén indultak rohamra a francia támadó sorok, de a német vasfal csak egy-két jelentéktelen ponton horpadt be, egyébként azonban megvihatatlannak bizonyult, jóllehet a franciák a champagnei téli csatában mintegy 60.000, Arras mellett 100.000 s az Ailly-Apremontnál kidolgozott német ék támadásánál mintegy 50.000 főnyi véres veszteséget szenvedtek. 1915 szeptemberében azután Joffire újabb tömeges offenzívára szánta el magát. Szeptember 14-én az alsóbb katonai parancsnokokhoz egy hosszabb tájékoztató memorandumot bocsátott ki abból a célból, hogy a tisztek és a legénység lelkiállapotát erkölcsileg is felhangolják a közlő döntés óráira. „A jelenlegi időpont — úgy mond a nevezetes iratban a francia fővezér — az általános támadásra különösen kedvező. A Kitchener-hadseregeknek kihajó zása befejeződött, úgy hogy az angolok is nagyobb erővel vehetnek részt a támadásban. Másrészt a németek még az utolsó napokban is jelentékeny számú csapatokat vontak el az orosz frontra és csak

éppen a legszűkösebb tartalékok maradtak nyugaton, vékony vonalakban az árkok mögött. Ezenkívül minden megtörtént, hogy a francia támadás az anyagi előkészítés roppant arányainak igényében hajótörést ne szenvedjen. Territoriális ősapátoknak az első harcvonalban való felhasználása és újabb angol erőknek a nyugati frontra vetése, megengedte a francia fővezetésnek, hogy jelentékeny tömegű elsőosztályú katonaságot vonjon el az arcvonalról és azokat meghatározott célra készenlétben tartsa.” Ezeket a front különböző szakaszairól összegyűjtött zászlóaljkat teljesen új felszereléssel látták el és hónapok óta az új gyalogsági taktika eszméi szerint képezték ki. Nagymennyiségű, főleg nehézkaliberű ágyuparkot halmoztak fel és azt pazar bőségben elraktározott municióanyaggal egészítették ki.

Egy szeptember 21-én kelt bizalmas utasításban Joffre még a következőknek megszívlelését ajánlotta a tisztek és parancsnokok figyelmébe: „Minden előkészület megtörtént az eredmény biztosítására. A francia fegyveres erőknek háromnegyedrésze vesz részt az általános támadásban: 35 hadosztály de Castelnau tábornok vezetése alatt Champagneban, 18 Foch tábornok parancsnoksága alatt Artoisban és Flandriában, végül 13 angol divízió Lille és Arras között áll készen az egyidejűleges rohamra. A gyalogság támadását 2000 nehéz és 3000 tábori ágyú támogatja oly roppant anyagkiszolgálással, amelynek mását nem lelni a világháború csatáiban.” Kérdés, minő rendszabályokat fogantatosított a német hadvezetés ennek a nagystílusú katonai vállalatnak ellensúlyozására! Bizonyos, hogy Falkenhayn figyelmét nem kerülték el a hatalmas előkészületek, amelyekről időről-időre a német harmadik hadsereg parancsnokságától részletes és csaknem pontos tudósításokat kapott. Helyzete mindazonáltal nem volt könnyű. Hindenburg nagy vilnai átkaroló támadása épp akkor volt folyamatban és a német reservoir bőségszaruját erre az esetleg végkép döntő jelentőségű vállalkozásra is nyitva kell tartani. Ezenkívül már az ottoman birodalomra való tekintetből sem kellett halogatni a Szerbia elleni offenzívát. A Dardanellákért való véres viaskodás épp szeptemberben élte legforróbb és legválságosabb napjait. Bulgária szövetségének megszerzése

és az a hagy katonai valór, amelyet a bolgár hadsereg a hadviselő hatalmak szemében képviselt, csak akkor volt biztosítható a központi szövetség részére, ha a Szerbia ellen szándékolt felvonulást olyan vezetés és előkészület mellett garantálják amely kizár minden Potiorek-féle kudarcot. Mackensen hadesoportja Magyarország déli határszélein már jóformán befejezte felvonulását, mikor a pergőtüz vihara lecsapott a champagnei és az artoisi német frontra.

Érdekes, hogy a francia fővezér utolsó rendelkezéseivel és szózataival mennyire fanatizálni tudta hadseregét. Az általános támadás előtt preludiumként hangzó hadiparancsában Joffre azzaJl kecsegtette csapatait, hogy a végső döntés küszöbén állanak: egyedül támadó elánjukon és kitartásukon múlik, hogy akkora csapást mérjenek a nyugati német hadseregre, amely nemcsak az oroszok ellen folyamatban lévő Hindenburg-féle támadást bénítja meg, de oly hatást fog tenni az ingadozó semlegesekre, hogy a nyugati hatalmak mellé álljanak és ezzel egy taktusra befejezzék a háborút. Minden attól függ tehát, hogy a francia roham az első, második és harmadik német árokrendszer előtt meg ne torpadjon, hogy a támadó hullámok a veszteségekre való minden tekintet nélkül betemessék a német állásokat és azután az üldözés engesztelhetetlen iramjával kijussanak a szabadba, ahol már nincs német árok és blokkház, erőd és sánc. E célból Joffre 15 hadosztálynyi lovasságot vont össze: a francia hadsereg büszke virága, amelynek az volt a föladata, hogy a német front felgöngyölítését és összekuszálását teljessé tegye.

Már július első napjaiban jelentések érkeztek a német főhadiszállásra, hogy oly csapatok, amelyek a front különböző részem már hónapok óta szembenálltak a német hadosztályokkal, egyszerre megfoghatatlan módon eltűntek, anélkül, hogy a front más részein ismét a németek szeme elé kerültek volna. Világos, hogy nem lehetett szó egyszerű átcsoportosításról. Utóbb egyes foglyok vallomásaiból kitudódott, hogy az így elvont csapatokat Compiègne vidékén és Reims-től délre gyűjtötték össze és egyelőre pihentették. Julius végén egy még nem kevésbé érdekes eseménye volt a nyugati frontnak. Az angolok, akiknek déli szárnya eddig a

La Bassée-esatomáig terjedt, frontjukat tovább délre nyújtották. Azok a francia hadosztályok, amelyeket felváltottak, épp oly különös körülmények közt veszték el a németek látatárából, mint azok, amelyeknek helyébe július elején területiális formációk léptek. Most már nem lehetett kételkedni, hogy a franciák nagy dolgokra készülnek. Hol és mikor? Ez a kérdés néhány hétig még sok gondot okozott a német hadvezetésnek. A homálynak azonban nemsokára el kellett oszlania. Loretto és Arras vidékén, de kivált Champagneban a németek észlelni kezdték augusztus közepén, hogy az ellenség tűzérégenek tevékenysége megsokszorozódott és megélnkült. Azt tapasztalták, hogy azokon a helyeken, ahol eddig nagyon gyér tűzéréség volt, vagy ahol eddig ágyuk jelenlétét nem lehetett megállapítani, most ütegek állanak gondosan álcázva, amelyek a francia repülők és megfigyelő ballonok által irányított igen heves tüzelést folytatnak a német ágyúállások eheu. De ezzel nem elégedtek meg. Útkereszteződéseket, forgalmi csomópontokat, megfigyelőállásokat és municiósraktárakat vettek célba. A német táborokat, vasúti állomásokat és gyűjtőhelyeket egyidejűleg a francia légi flotta újjászervezett raidjei nyugtalanították: 20-25 repülőgépből álló raj indult csaknem naponként a német front mögött fekvő vasúti gócpontok és hidak megtámadására, amely azonban a német légi »szolgálat éberségén meghiúsult. Majd ismét kallózrepülőgépek kémeket és az offenzívára kiszemelt vidékeken jártas embereket szállítottak földre, ugyancsak a német harc vonal mögött, akiknek az volt a feladatuk, hogy a német pót-lás és hadtápszolgálat vonalait megrongálják, a hidakat felrobbantsák és a forgalom menetét megzavarják.

Felderítésről visszatérő német aviatikasok jelentették, hogy augusztus elejétől fogva rengeteg katona- és municiószállítóvonat közlekedik a chalonsi és mourmeloni megerődített táborok felé és az Argonneok és Reims közti országúton a teherautók ezerein szállítják az ember- és a loanyagot ama frontrész mögé, ahol a nagy támadásnak ki kellett gyulladnia. (Souin, Tourbe és Aubeine közt.) Német járőrök olyan csapatkötelékekhez tartozó foglyokat ejtettek, amelyek néhány hónappal ezelőtt még Elzászban vagy Verdun környékén har-

coltak és amelyek később oly rejtélyes körülmények közt távoztak régi árkaikból. Szeptember elején azután élénk nyüzsgés-mozgás volt észlelhető: megkezdődött a rohamállások előkészítése és a futóárkok hálózatának a német arcvonal egyes kiszögelléseinek irányában való kiterjesztése, amelyet azonban jóformán már a német lövészek és géppuskák akadályoztak meg. Az a kíméletlenség, amellyel a francia parancsnokok bántak saját reservoirjukkal, újabb és újabb kísérletekre sarkalta őket, hogy a német állásokat megközelítsék 80-100 méteréé rohamtávolságra. Csak egyes helyeken értek el vele eredményt, s ez a siker azután utóbb végzetes következményekkel járt az illető megközelített német hadosztályokra. A francia hadvezetőség annyit mindenesetre elért az előőrsi összecsapások áthatlan fátyola mögött, hogy első állásaikban óriási számú csapatokat zsúfolt össze, Joffre támadó elmélete szerint minden 1000-1200 méteres távra körülbelül egy divíziót. Szeptember 20-ára a támadásra megjelölt német frontszakasz ellen, amely tartalékaival egyetemben se tett ki többet öt hadosztály térfogatánál, Castelnau parancsnoksága alatt már 31 hadosztály állott készen a rohamra, ami mintegy hatszoros túlerőnek felelt meg. Joffre taktikája szerint egy hadosztálynak három ezreddel kellett megnyitnia a támadást; a negyedik ezred arra volt fenntartva, hogy a, támadás stagnálásának vagy megrendülésének momentumában avatkozzék be és újból magával ragadja a tétovázókat. Hogy pedig a támadásban még csak pillanatnyi megakadás se álljon be és a rohamozásra kijelölt csapatokat egyéb mellékfeladatok ne zavarják: a rohamsorok mögött főként territorális alakulatokból külön nettoyeurs különítményeket szerveztek, melyeknek azt a célt tűzték ki, hogy a meghódított német állásokat „kitisztítsák”, a foglyokat összegyűjtsék és a municiók oszlopokat kísérik a gyalogsági árkokig. Az új sisakkal és vadonatúj felszereléssel és ruházattal ellátott francia sorcsapatoknak tehát nem volt más dolguk, mint a roham szakadatlan hajrája; egészen a Rajnáig és ezzel egy csapásra kiűzni a „barbárokat” francia területről.

Szeptember 22-én reggel irtózatoss detonációk jelezték, hogy kezdetét vette a tüzérségi előkészítés. Joffre e tekintet-

ben a gorlicei mintát vette alapul, amely tudvalevőleg négy-órás kiadós tüzérségi munka után valóban elérte célját, mert az oroszokat idegileg és erkölcsileg oly nyomorúságos helyzetbe hozta s emellett oly rémes pusztításokat okozott soraikban, hogy a német és magyar zászlóaljok rohamát képtelenek voltak kiállani. Joffre tudta, hogy a német állások erősebbek, jobban kiépítettek s a német földterítésszolgálat következtében szó sem lehet meglepetésről, ami például Gorlicenél döntő pszichológiai tényezőként szerepelt. Ezért nem elégedett meg néhány órás pergőtűzzel: hogy a német idegeket legyőzze s a gyalogsági támadás feltételeit megkönnyítse, a tüzérség tevékenységét intenzíve és extenzíve is fokoznia kellett. Hozzáértő katonák becslése szerint 180-200 ezer gránátlövedék hullott le egy nap egyetlen német divízió arcvonalán. A pokoli zűrzavarban a német gyalogosok földalatti odúikban, egymás mellett étlen-szomjan húzódtak meg, várva-várva ennek a borzalmas koncertnek megszűnését s azt a percet, mikor az ellenség támadó akciója megindul. Hat méterrel a föld alatt, az idegek feszültségének, az éhségnek, szomjúságnak és rossz levegőnek demoralizáló hatása alatt, a dobhártyák megszakadásáig figyelve a mellvéden meredt szemmel) a sors arcába néző muskétás harangkongatására, kinek azt kellett jelentenie, hogy a gyalogsági roham kezdetét veszi. A pergőtűz szakadatlanul tartott késő estig s másnap hajnalban újra kezdődött. Éjjel természetesen szó sem lehetett nyugalomról, hiszen minden zörejt gyanították, hogy az ellenség közeledik nesztelen léptekkel. Az éjszakát csak arra lehetett felhasználni, hogy a hátsó tartalékokkal és a municiók colonne-okkal érintkezésbe lépjenek s ellássák magukat élelemmel és lőszerrel, ha a mögöttes összeköttetéseket az ellenség elvágná. Szeptember 23-án estefelé elhallgatott a francia tüzérség. Most ellenséges járőrök kúsznak előre, kémelve a 48 órás tüzérségi ostrom eredményét. A németek visszaüzik őket. Tehát még van élet a német árkokban. Joffre zenekara újra kezdte a hangversenyt s most már éjjel is dolgozott, hogy a németek hátsó összeköttetéseit megakadályozza. Így megy szeptember 24-én egész nap s csak szeptember 25-én reggel 7 órakor szakadt meg a

tüzelés. A helyeiken maradt német őrszemek alarmírozták testvéreiket. A roham ideje érkezett: mindenki már a helyén várt s teli tüdővel szívta be a friss reggeli levegőt. Ekkor azonban minden eddigi mértéket túlharsogó orkán támadt: az összes francia, ágyúk örült gyorstüzeléssel mintegy rajtaütnek a gyülekező német gyalogságon, amely ekkor szenvedte el komoly véres veszteségeit. A tüzérségi munka végsőkig felfokozva, újra visszakergeti a derék védőket földalatti üregeikbe, s már bizonyos habozó óvatossággal bújnak elő, mikor három óra múlva végre jelezték, hogy a 75 órás tüzérségi előkészület véget ért. A francia tüzérség minden készletét ellötte. 22 francia divízió, sűrűen zsúfolt sorokban startolt, hogy rátörjön a westfáluiak, rajnavidéki és szász ezredek által védett s teljesen összelőtt német árkokra. A francia tüzérség felülmúlhatatlan precízióval dolgozott. A német állások felismerhetetlen bolyokká rongálódtak, sőt egyes helyeken a földalatti folyosók és összekötőutak is beszakadtak. A hatalmas katakombák boltívei nem egy helyen maguk alá temették gazdáikat; de csak itt, ahol tökéletes eredményt értek el a francia nehéz lövedékek, mert a talaj szerkezete nem tűrt el masszív építkezést és sáncolást, csak ilyen teljesen összezúzott frontrészeken sikerült a franciáknak túlmenni az első német vonalakon. Egyébként az egész Ville sur Tourbe-től Tahure-ig és Suippes-től St. Soupletig terjedő első német védelmi fronton már az egész hatalmas támadás fennakadt

A francia rohamoszlopok azzal a biztos tudattal törtek elő, hogy a német katonák eleven sövénye, amely eddigi akciójukat véres kudarcba fullasztotta, most megtört. Bohamuk egy diadalmenet lesz a Rajnáig. Hogyne, mikor a német és magyar ezredek négyórás tüzérségi előkészület után egy lökésre a Dunajectől egészen a Sanig vetették vissza az oroszokat! A francia rohamhullámokban véres bárázdákat szántanak a német muskétások. Néhány végsőkig izgalmas perc után a géppuskák is kattogni kezdenek. Az eddig hallgatásra szorított német ágyúk leadják a zárótűz első szarvéit s igazolják, hogy hajszályit sem állanak francia bajtársaik mögött. Az ellenséges rendek, amelyek

hat egymás után következő sorban szinte a tömegmozgás törvényeivel görgetik előre egymást, egyes helyeken fennakadnak, meginognak. A német gépfegyverek és tábori ágyúk most ontják ki magukból a három nap óta bennük rekedt tűzpotenciát. Az általános roham kríziséhez ért: még egy szívszorongató másodpere, s a pánik fekete szárnyai kezdenek összecsucskodni a büszke francia oszlopok felett. Egyes helyeken relatíve mégis sikert aratnak, akár azért, mert az előkészítő tüzérségi munka eredményesebb volt s a védősereg nagyrésze elpusztult, akár azért, mert az illető német zászlóalj még az éjszakai utánpótlást sem tudva biztosítani, fizikailag és idegileg annyira le voltak győzve, hogy mintegy megigézve várták be a francia gyalogság rohamát. Egyes helyeken pedig az történt, hogy a megfigyelő őrség az utolsó emberig elpusztult a mellvédeken s így nem volt senki, aki a katakombákban megvonult gyalogságot idejekorán felriasztotta volna. De a franciák ezt a dicsőséget is drágán vásárolták meg. A teljesen elpusztult német fedezékekben is majdnem mindenütt maradt egy-egy tiszt vagy legény, aki nem vesztette el lélekjelenlétét s valódi spártai heroizmussal most a saját árkaikra irányították tüzérségük összpontosított tüzelését. Igaz, ők maguk is meghaltak, de a sírba magukkal rántották a német ütegek által lekaszált francia rohamozókat is. Egy helyen a francia támadás hulláma egészen a német ágyúk beépített állásáig ért el. A német tüzérek kézitusaiba bocsátkoztak a franciákkal és egy szálíg elestek. Másutt téves jelzés folytán a francia tüzérség tovább lötte a német árkokat, amelyeket pedig már saját gyalogsága tartott megszállva. Két helyen mintegy három kilométer szélességű rés nyílt a német frontban: Castelnau most ezeken a réseken nyomta be lovasságát, de a második vonalban érintetlenül maradt német századok halomra lőtték azt. A lovasroham siralmasan összeomlott. A német frontnak még csak lokális felgöngyölítése sem sikerült.

Szeptember 25-én délben már eldőlt a champagnei áttörés sorsa. A franciák vagy az első német vonalak előtt véreztek el, vagy ahol átrobtak is rajta, a tartalékok felfogták a lökést. Castelnau délután bedobta tartalékait is, amelyeket pedig az

üldözés fogatosítására tartott készen. Nem használt semmit. Délután 6 órakor már pozícióharc fejlődött az egész vonalon. Komoly üldözésről szó sem lehetett. A németeknek az időjárás is kedvezni látszott. Éjjel beköszöntött az őszi ólmos esőzés s a további francia igyekezetek nem annyira vérbe, mint sárba fúltak. A taktikai áttörés kudarca magával rántotta az egész támadás egyetemes stratégiai kudarcát is. A németeknek még arra is maradt figyelmük, hogy első és második vonalaik közé beépített nehéz ágyúikat, amelyeknek elfoglalását az ellenség már bejelentette, az éj leple alatt megmentsék és visszahódították. A nettoyeur-ök — úgy látszik — rosszul teljesítették kötelességüket. Szeptember 26-án a front champagnei szektorán már nagyjában helyreállt az egyensúly. Ez az egyensúly azonban sokáig nem jelentett még nyugalmi helyzetet. Ahogy a francia tüzérség újabb municiótömeghez jutott, újabb pergőtűzekkel próbálta megjavítani a hadiszerecsényét. Ám a német hadvezetőség, amely most már tisztában volt az ellenség céljaival és intencióival, résen állt és tartalékait, valamint sebtében összemarkolt tartalékágyuparkját a fenyegetett, pontokra irányította. A franciák október elején már arról panaszkodtak jelentéseikben, hogy a németek tüzérségi fölényben vannak. Egy szeptember 28-án elesett francia tiszt jegyzőkönyvében ezt a bejegyzést találták: „Az alaposan előkészített lövés teljesen meghiúsult. Vége van ...” *

A nyugati front eseményeit stratégiai szempontból ugyanaz a meddőség jellemzi 1915-ben, mint az olasz támadásokat az Isonzónál, hol négy nagyarányú támadásuk tört meg Boroevios (V.) osztrák-magyar hadseregének kitartásán, Az Isonzo-vonal legkényesebb és legkitettebb szektorait (Monte San Michèle, San Martino, Monte dei sei busi, Krn, Tolmein) magyar csapatok védték s csak az olasz háború óta van a magyar közönségnél oly tragikus zengzete a Doberdo kőasztalának. Magyar vándor, ha utad valaha a Friaul kies tájai felé viszen, ne feledkezzél meg áldozni a legnagyobb magyar temető árnyainak! Hívjad tetemre a debreceni 39-es, a váradí 37-es, a szegedi 46-os közös bakák, a pesti 1-es, a

* V. ö. Sauten: Die Champagne-Herbstsehlacht.

debreceni 3-as, a nagyváradai 4-es és a fehérvári 17-es honvédek bus máneszeit, akik mint Thermopylae spártai hősei, szintén „törvényeiknek engedelmeskedve” haltak vértanúhalált.

1915 folyamán az olaszok négy nagy támadást vezettek a Triesztet s az ősi „strada Ungarorumot” védő Boroevics-hadsereg ellen (június 29-július 5-ig; július 18-augusztus 28-ig; október 16-november 6-ig; november 11-december 16-ig). A támadások, amelyeket érintetlen, elsőosztályú csapatokkal intéztek az Isonzo-állások ellen, az előkészület, az ember- és lőszeranyag arányaiban s támadásra elhasznált hadosztályok zsúfoltsága tekintetében messze túlhaladták az év nyugati frontján lejátszódott áttörési csatákat is, s az eredmény még csak olyan lokális térnyereség sem volt, mint a Champagneban. Ezek a tények — úgy hisszük — megfelelő talapzatra állítják ezeknek a jórészt magyar ezredeknek halhatatlan heroizmusát, amelyről, sajnos, ma még nem rendelkezünk olyan xenophoni elbeszéléssel, mint amilyet v. Santeit százados irt a ehampagnei őszi csatáról.

„Négy magyar ezred — írja egy osztrák haditudósító —, Budapestről, Debrecenből, Nagyváradról és Székesfehérvárról, tartja a San Michelé-t — kevés megszakítással — egy esztendő óta. Egy esztendő óta gondoskodnak erről a honvédek. Egy év óta, állottak nyolc éjszakán át tűzben, hogy azután marsok és gyakorlatok közben, víztelen kötengerben, sárban és izzó forróságban, néhány éjszakán át alhassanak. És egy év óta állandóan kevesebben vannak az állásukból való kivonulásnál, mint a bevonulásnál voltak. Néhány német tiszt ott nézte egy darabig. Borzongva, csodálkozva, meghatva..... A mi teljesítményeink közül semmi sem hasonlítható össze ezzel, még csak megközelítőleg sem! — mondták. Ez emberek arcán valam i fata'lisztikus vonás van ... Nekik a háború többé nem sport, nem kaland, nem mámor. Szívesen fogadnák a békét, szeretnének otthon lenni, de semmiogy az olaszokat bebocsássák, inkább hangtalanul meghalnak, egyik a másik után. Sohasem szökött át egyikük sem. És ha azt mondják: „önkéntesek előre!” — mindnyájan jelentkeznek. De megöregedtek. Akárhány könnyűvérű ifjonc most komoly, súlyosmozgású férfiú lett; az ifjúságot mintha letörölték volna

róluk: nincs az itteni szemekben semmi derűs, mint valaha volt.” Azután megkapóan festi a hegyi sziklákban lakó, folytonosan ágyú- és puskatűzben levő, az olasz állásoktól néhol csak néhány lépésre tartózkodó hősök életét és így folytatja: Itt-ott imádkozik valamelyikük: De ez a póz, lelki gyengeség, érzékenykedés nélkül megy. Sohse láttam megrázóbb valamit, mint ezt az elszántságot. Egyikük beszédet mond: „Ezt az elhatározó fontosságú pontot a magyar hűségre és bátorságra bízták. Senki se építsen hiába a magyar hűségre és bátorságra. Mink nem dicsekszünk, sohse kívántuk, hogy nekünk tetszéssel adózzanak. Szó nélkül tartottuk a Monte San Michéle-t,” (*Neue Freie Presse*, 1916 június 22.)

V. FEJEZET.

A központi hatalmak katonai vezetősége felhasználva a belső stratégiai vonalak előnyét, a vilnai csata, illetve a nyugati hatalmak és Olaszország offenzívájának megghiúsítása után hozzálátott a balkáni kérdés gyökeres elintézéséhez. Magyarország déli határszélein nagy hadseregeket gyűjtöttek össze, hogy végigseperjék Szerbiát és megteremtsék a közvetlen összeköttetést Bulgáriával és Törökországgal, amelyet a Dardanelláknál Anglia és Franciaország hallatlan erőfeszítéssel ostromoltak. A szerb háborúban a dunai és szávai átkelés kieroszakolásán és a rigómezei csatán kívül nem voltak jelentékeny küzdelmek. Maguk a szerb tábornokok belátták, hogy Bulgária támadása után elveszett minden. Mackensen hadjáratának második következménye az volt, hogy a nyugati hatalmak kénytelenek lettek kiüríteni a Galiipoli-félszigetnek általuk megszállt partját. Minthogy a dardanellai akció eredményén nagy világpolitikai célok függtek s mivel ez a kaland elvezet bennünket az entente-hadviselés klinikumához, nem lesz érdektelen, ha kissé részletesebben foglalkozunk vele.

A dardanellai tengersizoros a Galiipoli-félsziget és a termékeny kisázsiai fennsík közt húzódik, átlagban 3-4 kilométer szélességben, amely Kilid-Bahr-Csanaknál 1700 méternyire, Magaránál pedig 2100 méternyire keskenyedik. Ott, ahol a tengersizorosnak legnagyobb a kiöblösödése (Dserid-Tabianál), mindössze két kilométer a szélessége, tehát a behatoló flottát kis- és középkaJiberü ágyukkal állandó tűz alatt lehet tartani. A gallipolii földnyelv kulcsa a tengersizoros és az ázsiai par-

tok birtokának is, miből önként következik, hogy a technikai védelem is ezen a kopár, zeg-zugos dombokkal és völgyesorokkal borított területen van összpontosítva. Nem említve a tengersizorost védő aknamezőt, a dardanellai védművek, a földrajzi viszonyoknak megfelelőleg, három taktikai csoportból állanak. Az aknaterület és a parti ütegek leküzdésével azonban a támadó flotta feladata koránt sincs kimerítve. A tengeráramlás sebessége és a tengersizoros szűk volta rendkívül megnehezíti a nagy hadihajók akcióját s úgyszólván szalamiszi helyzetbe hozza a túlnyomó ellenséges flottát a török hadihajókkal és tengeralattjárókkal szemben, mint-hogy az operációk számára szükséges tágasság és mozgékony-ság híjával vannak és kitéve annak, hogy a számbelileg különben kicsiny török flotta egyenkint vagy divízióként veheti fel ellenük a küzdelmet. Nem kicsinylendő előny ez a védelem kezében, ha meggondoljuk, hogy a vállalkozó szellemű Souchon tengernagy olyan egységekkel rendelkezik, mint a *Goeben*, *Breslau* s a legendás *Hamidie*.

A szárazföldi védelem erődökből, továbbá állandó és a harcok folyamán nagyszerűen bevált mozgatható ütegekből áll, amelyeket a német mérnökök által kiépített ipari vágányok és pompás szerpentinutak kötnek össze egymással. Az erődcsoportok külső rayonján mindjárt a bejáratnál a Kum Kale, Sed-il-Bahr és Dserid-Tabia mellett kiépített, részben már elavult, de a háború folyamán s a várharcok tanulságainak felhasználásával restaurált erődítménysor áll. Még nem felejtettük el, mekkora örömrivalgásban tört ki az ententesajtó, mikor az 1915 március 18-iki támadás alkalmával a szövetséges angol-francia flotta sorhajóinak nehéz tüzérsége elhallgattatta és legyőzte a sed-il-bahri erődöket, amelyek nagyrészt nem modern földművek s pusztán régebbi mintájú középkaliberű ágyúkkal voltak ellátva, kitéve az öböl széles nyílásánál szabadon mozgó dreadnoughtok mindent lebíró gyilkos ágyúzásának. Feltehetjük, hogy a dardanellai kaland nyilván nem végződött volna a szövetségesekre nézve annyira semmi eredménnyel, ha akkor a török meglepetés morális hatását szárazföldi csapatok gyors behajózására s

arra fraktifikálják, hogy a felvonulásával még el nem ke-
szült s municióhiányban szenvedő török védőcsoportokra
viharos gyorsasággal túlnyomó erővel rajtaütnek. Ehelyett
azonban mi történt? E látszatsiker szédületében elmulasz-
tották kiaknázni a pszichológiai momentumot s csak március
elsején, a *Queen Elisabeth* 38.1 centiméteres óriási lövegeinek
fedezete alatt tettek partra elégtelen számú s másodklasszisú
angol és francia csapatokat, amelyeket a vitéz védők, amint
a flotta messzehordó ágyúinak lőtávolán túl merészeltek elő-
nyomulni, egytől-egyig a tengerbe dobtak. Ez volt az entente
első nagy „győzelme” a Dardanelláknál. Eredmény: az úgy-
nevezett antik első védőműcsoport agyonbombázása. Arra már
nem került sor, hogy eljussanak a második védővonalig
(Kilid-Bahr-Nagara), amely már új s a vártechnika eszközei-
vel felszerelt erődökből és ütegekből állott, jobbadán azon
erődítési tervek alapján, amelyeket Brialmont, az ismert
belga mérnökkari tábornok dolgozott ki. Tulajdonképen Kilid-
Bahr a kulcsa nemcsak a dardanellai átjáró középső szaka-
szának, hanem az egész gallipolli erődítési rendszernek is. Ez
a csoport, valamint a tőle délnyugatra elszórt üteggállások már
részben 35 centiméteres nehéz ágyúkkal is fel vannak szerelve
s a védelem intenzitását hatalmasan fokozta a német s rész-
ben osztrák és magyar hadimérnökök leleményessége, akik itt
a mozgó ütegeket új s a messzehordó ágyúknál jóval hatá-
sosabb nehéz mozsarakkal látták el. Vajjon mi a mozsárüte-
gek előnye a nagykaliberű és síkpályájú lövegekkel szemben?
Erre a kérdésre nyomban fény derül, ha tudjuk, hogy a
nagy sorhajók oldalpáncélzata, valamint acéltornyainak és
oldalkúpjainak páncélkeresztmetszete 33 centiméter, míg a
fedélzet páncéltakarója a legtöbb német, angol és olasz nagy
hadihajónál mindössze 8 centiméter vastag. Már most telitalálat
esetén is a síkpályájú nehéz lövedékeknél is sokkal kisebb kár
esik a célba vett hadihajón, ha meggondoljuk, hogy ezek az
ütegek csak oldalozhatják céljukat, tehát ott csapnak le a löve-
dékek, ahol az acélburkolat sűrűsége legnagyobb. A mozsarak
lövedékei ellenben nagyjában félköríves pályát írnak le s csak-
nem merőlegesen eshetnek le a célul kiszemelt hajó fedélzetére,
ahol a páncélfedő viszont a legvékonyabb, ahol tehát a lövedék

találata leghatásosabb. Ily módon pusztult el a *Bouvet* franeaia nagy cirkáló s a március 18-iki bombázást főképp a mozgó mozsárütegek hiúsították meg. Kitűnt, hogy az angol tenger-nagy lebecsülte a Dardanellák erődítéseit és a védők kitér-táását. A támadást azonban folytatni kellett s ezért többheti nyugalom után egy új haditerv alapján kezdtek akciót. Április 25-ikének éjszakáján mintegy negyven nagy egység-ből álló hajóraj konvergens tüzet zúdított a tengerszoros déli nyilasánál a török parti ütegekre s azután legott négy pon-ton nagyobbsszamu osztagokat szállított a félszigetre és a kisázsiai partszegélyre. A franciák Kuin-Kalenál 25.000 embert vittek szárazra, ezeket azonban harmadnap kényte-lenek voltak visszahajózni, miután összes gépfegyvereiket, tüzérségi anyagukat a törökök kezében hagyták hátra és mintegy 700 halottat veszítettek. Az angol expedíciós hadtest ekkor 60.000 emberből állott s ez — minőségre nem oly selej-tes, mint a francia — a flotta kiadós támogatása és állandó fedezete mellett egy keskeny parti csíkot meg is hódított az ari-burnui és sed-il-bahri szakaszokon. Tény, hogy a törökök arról a vonalról csak 1916 januárjában tudták elűzni ellen ségeiket, de az is tény, hogy április 26-ika óta Hamilton tábornok expedíciós hadtestei egy tapodtat sem mehettek előre. Már pedig Hamilton feladata nem az volt, hogy egy keskeny partvonalat elhódítson s ott pozícióharcra rendez-keadjék be, hanem a folytonos és lankadatlan offenzíva — Konstantinápolyig. A szövetségesek — május 8-ika óta a franeaia hadtest is Sed-il-Bahnál küzd — terve volt frontális és átkaroló harcokkal (balszárnyuk akkor még Ari-Burnunál volt) a tenger színe felett 222 méteres magaslaton fekvő *Krithia* helységet, a félsziget déli részének stratégiai főtámasz-pontját a törököktől elragadni, de minden vállalkozásuk véres kudarcba fűlt. Amint az angol támadó rajok kiértek a nagy hajóágyúk lőtávólából, képtelenek voltak helytállani a törökök fanatikus rohamainak s csak azokat a pozíciókat tudták tartani, amelyeket a hajók messzehordó nehéz ágyúi védtek. Az entente a második játszmat is elvesztette, mert a gazda nélkül számított.

Mindinkább világosabb lett, hogy túlnyomó hatással beavatkozó kontinentális csapatok nélkül veszett munka az ostrom erőszakolása. A nyomott atmoszféra az entente berkeiben tehát igen természetes pszichológiai okozat volt. Míg a véres helyi harcokban elfecsérelt erőiket pótolgatják és kipihenik a fáradságot: a veszteglés napjaiban megszületik a legújabb haditerv, diplomáciai húzások között. A partra szállított csapatok ellátása és morális állapota éppenséggel nem volt kielégítő. A sivár okkupációs területen még a vizet is hajóikon kellett a gallipoli félszigetre szállítani. A pótlás, az egészségügyi és tápszolgálat lebonyolítása kivált azóta ütközött roppant nehézségekbe, mikor a német tengeralattjárók feltűnni kezdtek az Archipeláguson. Az entente hadiflottájának operációs területe mihamar kétségessé vált s nagy veszteségei után (*Triumph, Majestic, Goliath* elsüllyesztése) kénytelen volt bázisának drótsövényei mögé elbújni (Imbros, Tenedos). Igaz, hogy az angol és francia tengeralattjárók szintén derekasan dolgoztak (*Barbarossa-Hair-edin, Medjidie* nevű török cirkálók elsüllyesztése), de a védelem munkáját nem tudták lényegesen megzavarni. Eközben a hadviselő csoportok közt megindul a balkáni valőrök megnyerése céljából a gigászi diplomáciai birkózás. Mikor hovatovább bizonyossá vált, hogy a dardanellai akció sikere Bulgária állásfoglalásán múlik, mind az entente, mind a központi szövetség stratégiai ütőkártyákkal iparkodott a legfontosabb balkáni katonai hatalom megszerzéséért folyt diplomáciai campagne-t erősíteni. A német birodalom és a kettős monarchia bizonyos tekintetben kész helyzetet teremtettek Bulgária elhatározásának a tavaszi nagy lengyelországi győzelmek által s azzal, hogy új szerbiai offenzívára szánták el magukat. Az entente viszont a nyugati fronton szeretett volna mutatós eredményeket elérni (a szeptemberi champagne-i áttörési kísérlet és az Arras melletti harcok), hogy a balkáni túlsúlyért vívott mérkőzés finishe saját javára végződjék. Ily politikai környezetben indult meg a nyugati hatalmak legutóbbi és legvéresebb támadása a Dardanellákért — ezúttal főleg az anafortai szakaszon.

Az entente nem első ízben áldozott fel stratégiai érdeket politikai célok kedvéért s ezúttal sem járt vele jobban, mint máskor. Régi igazság ugyan, hogy a háború a politikának más eszközökkel való folytatása, de a háborúban más, mint az adott helyzet stratégiai értékelése, súlyos következmények nélkül számba nem jöhet. Az anafortai támadás princípiuma nem volt helytelen, csak a kivittelel késtek el. Ha ez a támadás a flottaakcióval kombinálva megvalósul márciusban vagy májusban s a török jobbszárny áttörésére akkor elegendő erőt gyűjtenek össze, kétségkívül nehéz válságba juttatták volna, a török védelmet. Az entente az anafortai kísérletre külön, függetlenül a dél-gallipolli frontoktól 100.000 katonát helyezett készenlétebe s az volt a célja ezzel a hadsereggel, hogy körülbelül a közepén átmetszi a török védővonalat, a déli török sereget kapitulációra, az északit pedig arra kényszeríti, hogy Gallipoli városába vonuljon vissza s ezzel feladja a tengerszoros kulcsául tekintett kilid-bahri vonalat. Ám Limán v. Sanders résen volt. Mire az egyesült flották fedezete mellett Hamilton tábornok partra tette az új hadsereget, a törökök jó (augusztus 10-15) védelmi pozícióban fogadták és háromnapos rettentő öldöklés után (állítólag az angolok csak az első napon 10.000 halottat vesztek) a partszegélyre vetették vissza a támadókat. Ezzel érte el tetőpontját az entente erőfeszítése. Törökország többé nem kerülhetett oly helyzetbe, hogy ily koncentrált támadás ellen kelljen védekeznie.

VI. FEJEZET.

A világháború harmadik naptári éve a központi hatalmak katonai helyzetét csaknem a zenitben találta. A főharc-tereken, keleten és nyugaton egyaránt, a szélső övébe jutott el a háború stratégiai fejlődése, s a pozícióharcok dermedt tétlenségét Oroszország erőinek retabliozására és újjászervezésére, a nyugati hatalmak új diplomáciai és hadi tervek kieszelésére és előkészítésére, az Alliance pedig arra használta fel, hogy gyökeresen megoldja a balkáni kérdést és érdekeire kedvező alakulást indítson meg a Levantén. December közepén már a központi hatalmak lábai előtt hevert Szerbia s nem sokkal később az entente kénytelen lett kiüríteni megerősített állásait a Gallipoli-félszigeten és felhagyni a dardanellai kalanddal. Németország, Magyarország és Ausztria közvetlen stratégiai és forgalmi kapcsolatba léptek Bulgáriával és az ottomán birodalommal s ezzel birtokába jutottak Hamburgtól Bagdadig a belső front nagy-szerű előnyeinek, annak, amit Hervé egyik cikkében *supériorité géographique*-nek nevezett. Montenegró leigázása és Albánia nagyobb felének megszállása, valamint a mezopotámiai brit expedíciós hadsereg katasztrófája Kut-el-Amaránál már az új helyzet konzekvenciáinak függelékei voltak. Oroszországi saját erkölcsi tekintélyének megóvása céljából elkényszeredett és dühös rohamokkal, amelyek a bukovinai osztrák és magyar állásokat ostromálták, próbálta december 23-tól január 19-ig enyhíteni a Montenegróra súlyosodó koncentrikus nyomást. Ezek az igyekezetek azonban megtörték Toporouc és Rarance mellett a magyar honvéd-

hadosztályok (a 38-ik, a 39-ik és 40-ik hadosztály, valamint a 300-on felüli honvédezredek) felülmúlhatatlan hősiességének sziklafalain, s Montenegro sorsának be kellett teljesednie. Az offenzíva kudarcának hullámai elnyelték Ivanov orosz főtabornokot is, aki eddig a délnyugati orosz arcvonalt főparancsnoka volt s mint a kievi katonai kerület vezénylő tabornoka, nagy érdemeket szerzett az orosz nehéz tüzérség szervezése körül. A honvédvédelmen meghiúsult orosz támadások tanulságai a lázas buzgalommal megindult új orosz erő kifejtésnek egyszerre nem remélt arányokat és ideákat kölcsönzött, amelyek azonban részben új és még el nem használt tabornokok tervei szerint valósultak meg. A Kaukázusból indított offenzíva eleinte fellengős reményeket keltett az ententenál s visszaadta Oroszországnak önmagában való bizalmát. Tudenics tabornok elfoglalta Trapezuntot és Erzerumot (február 16-március 18), de a törökök néhány heti ingadozás után a centrumban és a balszárnyon megállították az oroszokat, Perzsia nyugati részéből pedig kiűzték őket. A kaukázusi támadás azonban inkább erkölcsi siker volt azonkívül, hogy jelentékeny területhódítással járt. Anglia hathatós támogatásával tovább folytak az előkészületek: a zemsztvók Oroszország nemzeti becsületét és életét féltve, teljes odaadással segítették a gyűlölt kormányt a háborús készülődésekben. Nicu Filipeseu, a balkáni események következtében végkép elnémult román háborús párt főembere, ebben az időben járta be Oroszországot és nem győzött álmélkodni az orosz előkészületek roppant dimenzióin.

Az a lehetőség, hogy Németország szervező képességei által a török birodalom és a Balkán területén új és nem remélt erőforrások nyílnak meg a központi hatalmak részére, az angol politika kurzusában is forradalmi átalakulás indító okává vált. Az a geográfiai tény, hogy Németország a Hamburg-Bagdadi vonal birtokában egyszerre fenyegeti a brit birodalom főütőerét, Szuezt, valamint gazdasági erejének kiapadhatatlan réservoirját, Indiát: a legjobb és leghatásosabb izgatószer volt azoknak a politikusoknak kezében, akik az általános védkötelezettségnek akarták megnyerni az angol közvéleményt. Az angol háborús párt Derby lord toborzó lajstromá-

nak kudarca után, továbbá a champagnei őszi csata tanulságainak hatása alatt, mely bebizonyította, hogy Franciaország a maga erejére hagyatva sohasem lesz képes a németeket kiűzni a megszállott departement-okból, végül a szövetségesek szimultán nyomására kénytelen volt kieroszakolni a megfélemlített parlamenttől a védkötelezettség billjét, vagy mint Ourzon mondta: a porosz militarizmus veszedelmét a saját szérumával kell orvosolni. Nem sokkal ezután az entente-hatalmak nagy párisi haditanácsa rendszabályokat dolgozott ki a központi hatalmak földrajzi előnyeinek ellensúlyozására s azt a határozatot hozta, hogy a belső kör stratégiai hasznától az egyidejűleges és együttes ententetámadás végrehajtása által fogják megfosztani ellenségeiket. Az új haditervnek, amely arra volt hivatva, hogy egyszersmindenkorra véget vessen a koalíciós háborúk nagy szervei fogyatkozásainak s azt a célt szolgálta, hogy egy csapásra befejezze a háborút, 1916 nyarán kellett volna — uno ictu — megvalósulnia.

A londoni Daily Telegraph írta 1916 február 21-én egy cikkében: „Azok (t. i. Ausztria és Magyarország és a másik két áldozat, Bulgária és Törökország) azt teszik, amit nekik Berlinből diktálnak s ha a Wilhelmstrasse urainak úgy tetszik, a 'szövetségesek' bőséges korholásban és dorgálásbani részesülnek. Mi (az entente) nem tagadjuk, hogy köztünk vannak ugyan az eljárásra és módszerre vonatkozóan bizonyos ellentétek, a célban, a végső gondolatában a háborúnak azonban teljesen egyek vagyunk, közülünk mindegyik azt teszi, ami a feladata s amire képes.” Angol és amerikai újságokban csakugyan sűrűn lehetett olvasni olyan fejtegetéseket, amelyek a háború viselésének eddigi meddőségét a németporosz jellegű Alliance s az angol-francia természetű ententeszövetség közti elméleti és célszerűségi különbségben magyarázta.. Míg ugyanis e teória szerint az entente szabad akarral és öncélúsággal bíró hatalmaknak ad hoc, adott célra való politikai és katonai csoportosulása, amely feladatainak megoldása után szükségkép alkotórészeire bomlik, addig a porosz-német szellemtől áthatott Alliance oly szervezetet alkotott, amely az önálló tagok szerepét nem tűri meg s megköveteli, hogy egy főtől függő alárendeltségi viszony legyen

a részek között. Nem lehet kérdéses, hogy a politikai szabadság szempontjából az entente-alakulat több előnnyel kecsegtet, mint a szorosabbra font Alliance. Viszont katonailag minden bizonnyal több sikert ígér az olyan szövetkezés, melyben a célok és eljárások egysége mellett stratégiai egyöntetűség uralkodik, ami ott lehetséges, ahol a legfőbb vezetés felül tud emelkedni a tagok részleges érdekein és céljain. Az angolok különben maguk vétettek az alkalmi entente-gondolat ellen, mikor szövetségeseikkel aláírták a londoni egyezményt, amely a politikai elhatározást megbénította β mint a montenegrói incidensből kitűnt, a gyengébb félt teljesen kiszolgáltatta a nagyobb erő kényének és parancsának. Ennélfogva az entente-alapeszme megfosztotta ugyan a tagokat saját érdekeik érvényesítésének előnyétől s ugyanakkor képtelen volt ugyanazon katonai teljesítmények garanciáját nyújtani, mint „a császári német diktatúra”. Bivarol francia író mondta egykor a koalíciókról: Elles sont toujours en retard d'une année, d'une armée et d'une pensée. Ez a szellemes aforizma igazolódott az entente hadvezetésének eddigi folyamában is.

Az entente sajtója és katonai szakértői a háború hús hónapja alatt állandóan becsmérelték a központi hatalmak vezérkarának stratégiai terveit és alapeszméit s nem győzték eleget hangsúlyozni a német feltevések brutális egyszerűségét, amelyeken semmi különösebb és eredetibb tehetség nyomait nem lehet tapasztalni. Amit a német vezérkar javára irtak, egyedül az a tény, hogy néhány esetben váratlan és meglepő mozdulatokkal zavarba hozták a négyes entente katonai vezetését. Egyedül Eepington ezredesnek, a *Times* katonai munkatársának, volt bátorsága megmondani, hogy a háború eddigi története az entente részéről katonai szempontból nem volt egyéb, mint a német sakkhuzások elhárítása, s hogy, leszámítva a háború kezdetén az orosz mozgósítás és felvonulás feltűnő gyorsaságát, az entente kénytelen volt alkalmazkodni a német tempóhoz s döntőnek nyilvánítani azt a harcteret, amelyet a német vezérkar kiszemelt esetleg helyi döntés céljára. Annyi tanácskozás, diplomáciai

puhítás és utazgatás után végre az év márciusában rájöttek arra, hogy az eddigi sikertelenség oka az egységes vezetés hiányában keresendő. Nem volt más hátra tehát, mint leg-sürgősebben megalkotni a közös haditanácsot, amelynek kaimesteri pálcája az eddigi áldozatok fejében nyilván Franciaországot illeti. Joffre és Castelnau marsallbotjával fogják jelezni a háború új, tavaszi fejezetének szimfóniáját. Ha az entente felismeri ezeket a nyilvánvaló igazságokat s még 1914-ben le tudott volna tenni a külön célok és rögeszmék katonai erőszakolásáról, kétségtelenül megnehezítették volna a német tervek végrehajtását s talán más fejlődést vett volna a háború. De hiába: on est toujours en retard d'une année, d'une armée et d'une pensée. Az öreg maestro, Clemenceau már a lodz-limanovi nagy döntés után megállapította, hogy a központi szövetségnek centrális hadászati helyzetében rejlő előnyeit csak egységes, egyidejű és egyiramu akcióval lehetne ellensúlyozni. Innen lehet megmagyarázni azt, hogy a nyugati hatalmak publicisztikája kénytelen volt a döntés időpontját mindig messzebbre kitolni. A verduni német roham nem a vár és a francia arcvonalt féltése miatt okozott akkora rémületet Franciaországban, mint az 1914-iki augusztusi felvonulás óta egyetlen stratégiai esemény sem, hanem azért, mert végkép összekuszálta a párisi haditanácsnak a tavaszra kicirkalmazott haditervét egy összpontosított, egyidejű offenzíva végrehajtására, s így eloszlott az a remény, hogy a végső erők megfeszítésével megkísértendő támadás megjavítja a hadiszerencsét. Sir Arthur Evans, egy kiváló angol újságíró, írta a Manchester Guardianban Szerbia megsemmisítése után, hogy a helyzet ma is olyan, mint egy esztendővel ezelőtt: a gombot Németország nyomja meg s ellenségei kénytelenek az egész vonalon Hindenburg dirigensi pálcájára figyelni s magatartásukat ahhoz irányítani.

Nem lehet azonban tagadni, hogy a nagy párisi haditanács határozatai sok feltételét megteremtették az egyöntetű és közös célnak alávetett hadviselés stratégiájának. Kezdve azon, hogy a hadianyag megfelelő elosztása és elszállítása- következtében újból csaknem régi erőinek teljéhez

segítették Oroszországot s egészen addig, hogy a közös támadásnak eleve meghatározott időpontja mellett a német és osztrák-magyar megelőző offenzívák ellenére is majdnem zavartalanul kitartottak: a párisi haditerv kétségkívül alkalmasnak látszott arra, hogy a központi hatalmak földrajzi fölényét kiegyenlítse. Oly támadás, amelynek hullámai egyszerre áradnak nyugat, dél és kelet felől a központi hatalmak hadseregeinek falanksza ellen s amelynek balkáni szövetségeseit a feszült várakozás állapotába zsbbasztotta Sarrail szalonikii hadserege és Románia fenyegető tétovája, bizonyára nehéz próbára teszi a német legfőbb hadvezetés idegeit, a tartalékaival való ökonómiát, az ember- és hadianyagnak az egyes harctereken forgó cirkulációját nagyon megnehezíti. Ily körülmények közt Közép-Európa hadvezetősége nem tehetett mást, mint azt, hogy eléje vágva az események fejlődésének, kísérletet tesz njból saját akarátának az ellenségre való rákény szentesére, a kezdés nagy offenzív előnyei nek megtartására, illetőleg arra, hogy ellenfeleitől a döntő csatát akkor erőszakolja ki, mikor az még nem fejezte be saját előkészületeit. Ez a belátás szülte a németek verduni támadásának gondolatát — s ha eltekintünk a politikai szempontoknak az olasz támadásnál kelleténél erősebben érvé nyesülő szerepétől — ez az intenció uralkodott az osztrák^ magyar hadsereg déltiroli offenzívájának megindításában is. Ha stratégiai szempontból ez a bevágás némi kifogás alá esik, annak magyarázatát megleljük abban a tényben, hogy a központi hatalmak a gorlicei mintától eltérve, két fronton akartak csaknem egy időben lesújtani ellenségeikre, ami két ségkívül ellentmondott az erők összpontosított felhasználása elvének. Vájjon ugyanaz maradt volna-e a verduni ostromstratégia eredménye, ha az osztrák és magyar nehéz tüzérség is felvonul a Maas melletti öv vár ellen?

A másik kérdés, ami a verduni és déltiroli támadással kapcsolatban politikai és katonai oldaliról a magyar parlamentben és az ellenséges sajtóban részletes megvitatásra került, az, hogy nem lett volna-e tanácsosabb a tavaszi időt az orosz harctéren kiaknázni és már Romániára való tekintetből

is döntést provokálni Keleten! Igaza van-e a *Temps* katonai munkatársának, aki a század legnagyobb katonai hibájának mondta a trentói offenzívát és az orosz front elhanyagolását? Azon a véleményen vagyunk, hogy a német és osztrák vezérkar terveinek hadtörténelmi kritikája csak akkor felelhet meg a szigorú tárgyilagosság feltételeinek, ha ítéletét az események pragmatikájának összegéből szűri le. Nemrég felhivatalos magyarázatát olvashattuk a hicki rejtélynek: a nyilvánvalóan sugalmazott író az adatok légiójával *érvé* Hötzendorfi Conrad előrelátása mellett, amely ellen a fatális véletlenek egész sorozata dolgozott. Ez a jól értesült forrás, amely végre félesztendő múlva pontos és megbízható mérlegét adta a lucki katasztrófa veszteségeinek, csak amellett hoz fel ténybeli bizonyítékokat, hogy az orosz elleni defenzíva kifogástalanul volt szervezve, de nem ad felvilágosítást arról, hogy mi tette stratégiaileg parancsoló érdekké az olasz elleni támadást! Bármint áll is az ügy, annyi bizonyos, hogy Bruszilov tömegtámadásának kezdete (június 2-án) véget vetett az osztrák-magyar vezérkar iniciatívájartak s felhagyva, a lombardiai-síkság előzőnlésének ötletével, most úgyszólván minden formációját és tartalékát kénytelen volt összemarkolni az orosz előnyomulás feltartóztatására. A német ék verd uni igyekezete egy hónappal tovább tartott, s a várra, a Maas-vonal e forgópontjára nehezedő nyomásuk már-már elviselhetlenné vált, mikor az új angol hadseregek, kiegészítve jobb szárnyukon mintegy tíz divíziónyi francia hadsereggel), 1916 július 1-én támadásra indultak a Somme és Ancre közt húzódó német állások ellen. A franciák verduni kitartó védelme időt engedett a brit főparancsnoknak, hogy ereje teljességével ostromolhassa meg azokat a stratégiaileg végtelen érzékenységű német pozíciókat, amelyeknek áttörése felsodortatással fenyegette a belgiumi és champagnei haderőket egyaránt. A helyzet radikális átalakulását jelezte az az ellentét, hogy míg májusban a centrális hatalmak két arcvonalon támadtak, két hónappal később három arcvonalon szorultak védekezésre, mert az orosz és angol hadseregek iszonyú nyomását a szemes Cadorna végre gyümölcsöztetni tudta Görz elfoglalására.

A hadiszerencse erősen ingadozott. Ha Bruszilov támadása 1916 augusztus második felében már túlért is a krízisen, helyi előnyei, amelyeket brutális mézszárló taktikájának köszönhetett, csak nem akartak megszűnni. Noha már július 5-én körülbelül bizonyos volt, hogy a Somme-offenzíva megtorpadt s az angolok képtelenek a pozícióharcot mozgó és lendületes hadjáratná változtatni, a támadások permanens csökönnyössége ugyancsak megviselte a szívós német védelmet, amelynek ércfalán tekintélyes csorba horpadozott. Mi volt az oka az entente-támadások meddő folytatásának, holott alig egy-két hét múlva már maguk az ellenséges hadvezetőségek sem bíztak a döntő sikerben? Vizsgáljuk meg ezt a kérdést azoknak a fontos katonai és politikai körülményeknek szögéből, amelyekből a koncentrikus offenzíva alapeszméje eredt s amelyeknek célgondolatába a támadásoknak csaknem reménytelen újrazásai torkoltak. Erre a kérdésre adandó feleletben tömörítve vannak annak a szignaturanak összes alapvonásai, amelyek az entente-hadviselés karakterológiáin szembetűnnek.

A támadások folytatásának motívumai közt az első helyen áll az a stratégiai demagógia, amelynek párját az entente háborús módszerében csak a politikai jelszavakkal való visszaélésben találhatjuk. A nyugati hatalmak sajtója oly óriási illúziókat épített az angol-francia-orosz-olasz támadásra, annyira népszerűsítette a tömegtúlsúly stratégiai kétszerkettő jenek tanát, hogy Joffre, Haig és Castelnau egyfelől, Bruszilov és Cadorna másfelől mintegy rabjává süllyedtek a mesterségesen felajzott entente-közvéleménynek, amelyet okvetetlenül lármás sikerekkel kellett táplálni és úgyahogy kiengesztelni a döbbenetes veszteségekért. Egy magyar vagy német ember előtt tökéletesen visszatetsző, idegen jelenség az a paroxizmus, amellyel odaát Joffre és Cadorna szerény eredményeit fogadták és túlozták. Thiepval, Combles, Görz jelentékeny és impulzív hatású, de merőben részleges és lokális sikerek egyes állomásai, azaz végállomásai s alig állnak arányban az áldozatoknak azon monumentális hekatombáival, amelyekbe kerültek. A nyugati hatalmak nagyszabásúnak tervezett diadalmi karrierjüknek

még csak az első nyugvópontjait sem érték el: Peronne és Bapaume ma is német birtokban vannak. Az olasz sajtó enthusiasmsusa, amellyel kilenc vérbe fulladt kísérlet után Görz meghódítását hozsannázta, egyenesen titokzatosnak tetszik nekünk, akiknek a feje nem szédült el a valóban kolosszális stratégiai győzelmek forgószelében. Bruszilov tagadhatatlanul nagy vereséget mért a monarchia fegyvereire, de Koveltól, Cholmtól és Lembergától, diadalutjának első jelentékeny bázisaitól nem sokkal kisebb stratégiai távolság választja el ma, mint támadásának első két hete után. Maguk az ellenséges vezérkarok érezték a cél és az elérésére elhasznált eszközök közti szörnyű aránytalanságot s azért, hogy mutatósabb eredményeket csikarjanak ki s narkotizálják velük saját közvéleményüket, indították tragikus rohamozásokra zászlóaljaikat.

Az egyetemes offenzíva nem kevésbé jelentős pszichológiai tényezője a németek verduni támadó szisztémájának utánzása volt. A Somme mellett, a Narajovkánál s legutóbb síz Isonzó partján is a múlt esztendő őszi hónapjaiban az ostromtámadás feltűnő taktikai vonásai domborodtak ki s ez relative bizonyos eredményekre is vezetett. Falkenhayn, akkor a német vezérkar főnöke, ezt a módszert természet-szerű kombinációba hozta a verduni terep hullámos topográfijával s a híres erődnek stratégiai és politikai exponáltságával és kényességével. Ez az eljárás tehát megszületett a földrajzi, politikai és operatív tényezőknek összességéből amelyek Verdun kivételes jelentőségét meghatározták. A Somme és Ancre közt tomboló csata katonai alapeszméje *íí* németek verduni ostromháborújának koncepcióján és tanulságain épült fel, makacs és hajthatatlan folytatását pedig az a francia felfogás szította, amely tiltakozik a háborúnak végtelenségig nyújtása ellen s a döntést akarja kicsikarni azon kíméletlenség árán is, amellyel a francia hadvezetés saját emberreservoirjával szokott bánni. Ha azonban valamire, úgy a háboruviselésre lehet alkalmazni a régi latin közmondást: *si duo faciunt idem, non est idem*. A verduni ostrom szisztémája a rendes áttörési roham és a pozícióharc maximáinak elegyedéséből jött létre, az alkalmazott straté-

giai tudomány mintaképe gyanánt, amely szerencsésen hozzáilleszkedett a verdumi topográfiai terephullámaihoz, illetőleg a hatalmas övvar exponált politikai jelentőségéhez, és stratégiai érzékenységéhez. Ebben a stratagémában a döntő szerepet a nehéz- és középkaliberű tüzérségnek kellett vinnie. Csak az ellenséges gyalogsági állások tüzérségii megpuhítása vezethetett célra az ostromlóknál, akiknek meggondolt és emberanyagukkal a lehetőségig kíméletes hadvezérei nem meríthettek oly tékozló bőséggel saját tartalékaikból, mint az orosz vagy a jóformán még katonai nyers masszáját illetőleg érintetlen angol hadvezetés. De még egy másik stratégiai körülmény is indokolhatta, ezt a módszert. Amint a német tüzérség elhelyezkedhetett a verduni plató peremén (Douaumont, Vaux, Fresnes). messzehordó ágyúival úgyszólván permanens tűz alatt tarthatta nemcsak az erőd magját, hanem még a gyalogság gyülekezőpontjait is, tehát a francia zászlóaljok már a tüzérség konvergencia hatása alatt szenvedték el legvéresebb veszteségeiket. A makacs francia védekezés az ellentámadások torlaszaival akarta nehezíteni az ostromot. Már pedig semmiféle offenzíva gyalogsági veszteségei nem hasonlíthatók az ellentámadások véres hullámaiba temetkező rendszerint kárba vesztett áldozataihoz. A mai háború technikájának természete az, hogy minden rohanás csak akkor érheti el célját, ha az ellenfél erkölcsileg és idegileg meg van rendítve. Az ellentámadás tempója és haldéktalan fogatosítása pedig nem tűr el türelmes és hajszálnyi tüzérségii előkészítést. A németek viszont ott szenvedtek komoly veszteségeket, ahol a verduni csatateret redői közt a hullámvölgyekből a hullámtetőre kellett feltörniük, mint Damloupnál, a Mort Homme-nál és a Thiaumont szakadék átlépésénél. A verduni ostrom hosszú elhúzódása mindig több francia erőt szívott fel, mint egy szörnyű polyp, anélkül, hogy a várra nehezedő nyomást mérsékelni tudta volna. Utóbb Verdun már szimbóluma lett a francia becsületnek és a gloire-nak, prestige, belső politikai kényszerűség és a várnak soha meg nem fogyatkozó katonai jelentősége, a Maas-vonal sarkköve. Német hadtörténeti írók Caesar gall hadjáratából Alesia ostromának példájára hivatkoztak, ahol

a nagy rómainak szívós és könyörtelen akarata végire is kényszerítette a sorstól a döntést, s a kelta nemzeti mozgalom utolsó lobbant a megostromolt vár romjai és pernyéje alatt. Kétségtelen, a németek verduni akciójában volt rendszer és konkrét operációs alapelv. Verdun elestével kiszámíthatatlan katonai és politikai következmények jártak volna együtt. Már-már hallani lehetett a közelebbi krízis robaját, amely kiszámíthatatlan fordulatot adhatott volna az eseményeknek.

A nagy orosz offenzíva s a Somme-támadás éppen idejére köszöntött be. Az új angol hadseregek feladata volt, hogy a nyugati harctéren a stratégiai egyensúlyt helyreállítsák és — mint a francia szakírók mondták — a verduni ellenállás gyümölcseit leszakítsák. Az angolok körülbelül ötven új hadosztálynyi erőt dobtak a mérleg serpenyőjébe. A végső győzelmet annyira biztosra vették, hogy a Haig tábornok főparancsnoksága alatt álló offenzív csoportot mintegy 10 felfrissített francia hadosztályi erősítették meg az angol jobbszárnyon, hogy a végső diadalon, a finishben a franciák is jelen legyenek. A nagy készülődésre neszelő semleges világban azt a benyomást kellett ébreszteni, hogy a világháború olimpiáján a brittet illeti a pálma, aki büszke izmainak frissességével akkor jelent meg a mezőnyben, mikor a többi versenyző már ájultan összeroskadt a kimerültségtől. Az illúziókeltés főként a bukaresti sakálók miatt volt fontos.

Minthogy nem ismerjük az angol hadvezetőség eredeti haditervét, fel kell tennünk, hogy öntudatosan és szándékosan döntöttek a verduni ostromharc módszere és koncepciója mellett. A rohamozásra kiszemelt 40 kilométernyi frontrész durva vonalakban a gorlicei szögállás stratégiai érzékenységeire hasonlít, s ha oly elementáris erővel lehet lecsapni erre a szektorra, mint Maekensen esetekedte a Dunajecnél, a németek harcvonala a legnagyobb veszedelembé juthat. Minthogy tehát a terep topográfiai alkata, valamint a német védővonal stratégiai helyzete inkább a gorlicei, mintsem a verduni attitude-re emlékeztet, semmi sem természetesebb, minthogy az angolok a gorlicei szisztémát veszik alapul a verduni helyett. A Somme és Ancre közt húzódó német állásoknak nincsenek olyan központi bázisaik, mint Verdun: Perrone és Bapanme sem a prestige, sem a stratégia, sem a

politika szempontjából nem az az érték, mint a maasmelléki övvar. Viszont az angolok célja: a német front felgöngyölítése s az egész német védelmi stratégia összeroppantása csak gyors, kíméletlen és lankadhatatlan mozgó háborúban érhető el. Kimerülés, harc, erők felörlése, pusztá szóbeszéd, amely megszületett abból a rezignált stratégiából, amelyre az angolok akkor vetemedtek, mikor július 5-én nyilvánvalóvá vált, hogy Gorlice megismétlésére képtelenek. Nem valósult meg az a remény sem, hogy az első német vonalak lassú elfoglalását bőségesen ellensúlyozza a tényérésnek az az operatív előnye, amelynek meg kellett volna nyilvánulnia abban a következményben, hogy a hátsó német állások megostromlása sokkal kisebb idő- és véráldozatot fog igényelni, mint a régi, két esztendő lövészárkok-technikájával megépített állások megszállása. A német védelem azonban áthúzta ezeket a számításokat. Az új vonalak éppoly szilárdul dacoltak az angol rohamozásokkal, mint a régiek. Ekkor november 13-án az angolok az áttörési szektor kiszélesítésével próbáltak szerencsét, követve Jofre diverzióját, aki a Verdun körül fonódó német gyűrű északkeleti ívének felszorításával, a donomonti és a vauxi kúpok elfoglalásával igyekezett mérsékelni azt a kellemetlen benyomást, amit a francia közvéleményben a Somme-csaták siralmas eredménytelensége okozott. Ezek a sikerek talán fájdalmas rezonanciát kelthettek Németországban, de az entente céljának kudarcát annál feltűnőbbé teszik a picardiai harctéren, melynek stratégiai és politikai jelentősége a román beavatkozás óta különben is másodrendűvé hanyatlott s ez is marad mindaddig, míg a nyugati német front általános helyzete változatlan. Csak bámulatot érdemel az angol haditudományi demagógiának az a vakmerő híresztelése, hogy a nyugati hatalmak nem is reménykedtek nagyobb sikerekben s az offenzíva folytatását az a törekvés magyarázza meg, hogy mennél nagyobb német erőket abszorbeáljon s a Romániára súlyosodó nyomást enyhítse. Ez az elmélet annak az eszelős mentalitásnak a munkája, amely a beugratott kis népek védelmének kordinájával akarja eltakarni azt az iszonyú hekatombát, amely a Somme melletti stratégiai kudarc hátterében 800 ezer angol és francia katona véres pusztulásából emelkedett.

VII. FEJEZET.

Az entente nagy reményeket, sőt majdnem vakmerő illúziókat épített a román beavatkozásra. Mindenekelőtt számított arra a pszichológiai hatásra, amelynek a csüggedés és rezignáció jeleiben kellett volna mutatkoznia a központi hatalmak népeinél, legkivált Magyarországon, „Ausztria magtárában és kaszárnyájában”. Minthogy világszerte az a hír terjedt el, hogy Románia a győztes fél oldalán a finishre avatkozik be, még az erősebb idegű németység körében is számítottak a zavarodás, sőt megrémülés szimptomáira. Bratianut óvatos politikusnak tartották, aki a román közélet levantinus zajlásaiban sem veszi el lélekjelenlétét s aki állásánál fogva abban a ritka helyzetben van, hogy a háború fejlődésének minden fordulatát józan elfogulatlansággal és tárgyilagossággal képes megítélni. Az a tény, hogy kétesztendei ingadozás és halogatás után a dolgokat megérettnek látja a románok akcióba lépésére, az első meglepetés perceiben egynémely embernek agyában megforgathatta a kérdést: hátha az entente katonai felelőssége már oly elvitázhatatlan, hogy Románia kimozdulni merészelt s egész létét rádobta a háború esélyeinek hullámaira, amelyeknek felületén már néhány kis nemzet függetlenségének roncsai úsznak!

Hogy a válság kulmináns pontjára értünk, hogy elérkezett a *dies irae dies illa*, a végső próbatétel napja, azt bizonyította a német nép „hadiistenének”, Hindenburg tábornagnak kineveztetése a német tábori hadsereg vezérkarának főnökévé. A császár, aki jó daimonionjára hallgatva, nem egyszer markolt már szerencsés kezekkel a sors urná-

jába, a fátum emberét szólította az események első arcvonalára: Hindenburgot, akinek génuszában nyilván nemzedékek felhalmozott energiakészlete van letéteményezve s akit a legenda monumentális alakító művészete a német sors, vagy ami egyre megy most: Közép-Európa lobogós reprezentánsává avatott. Az emberek az Elbétől az Eufratesig a megkönnyebbülés sóhajával üdvözölték ezt a kinevezést, mert jól esett nekik bizalmuk és reményük horgonyát egy prestige-be akasztani, egy autoritási központba, aki előtt a közvélemény már-már mint misztikus erők kútfeje előtt hódolt. Ám a stratégiai látóhatár, amelynek peremén a román katonai intervenció felhője tornyosult, egy ideig még borús volt. Akkor, midőn csaknem háromhónapi rettentő birkózás után keleten és nyugaton létrejött ismét az egyensúlyállapot, nem lehetett vérszomjas büszkeséggel vállalni az új ellenséget, amely 800.000 pihent katonájával annak a tényezőnek akarta kijátszani magát, hogy a mérleget végkép és helyrehozhatatlanul az entente javára billentse. A román politikusok és katonák maguk is nagyra voltak vele, hogy a világháborúban is megismételhetik 1878-iki és 1913-iki szereplésüket, amikor egészséges szimatjukkal pont a döntésre spurtoltak és le is terítették az elvérzett Törökországot és Bulgáriát. Néhány hosszúnak tetszett nap telt el, s ki kellett tűnnie, hogy a népek fejlődésén és életén uralkodó geográfiai, stratégiai, politikai és gazdasági törvényszerűségek hatalmasabbak az egyes államférfiak rögtönzéseinél és az egyes társadalmakat koronkint megszálló, heves őrjöngésnél. A román közvéleményt hódító és pöffeszkedő dölyfében, erdélyi anabázisa közepén, hatalmas és jóvátehetetlen inzultus gyanánt érte Tutrakán és Szilisztria.

Románia beavatkozásának katonai katasztrófája valószínű volt abban a pillanatban, mikor Hindenburg jelentőségét megillető figyelmet vethetett a balkáni frontra, amelyben nemcsak Bulgária és Görögország, de a német világpolitika sorsának is el kellett dőlnie. Világos ugyanis, hogyha a központi hatalmak a belső arcvonal előnyeit felhasználva, relativ túlerővel vonulhatnak fel Románia ellen, a román

háborús vállalkozást a dobrudzsai kitörési bázisra gyakorolandó egyidejűleges bolgár-német nyomás következtében biztos stratégiai csődbe juttatja. A román vezérkar helyzete a háború kitörése kezdetén sem volt rózsás. Mint minden esetben, ha katonai operációk közvetlen céljait egy demagógia szabja meg, a stratégiai érdekek felett politikai számítások uralkodnak el, rendszerint katonai felrendszabályok és kompromisszumos törekvések szoktak érvényesülni: klasszikus példában ismétlődött meg a román hadsereg hadműveleteiben is. Az entente tábornokai, katonai és politikai megfontolásoktól vezérelve, nagyon helyesen azt követelték a román vezérkartól, hogy az erdélyi Kárpátok hágóinak megszállása után egy védőkordont húzzon a magyar határon s a rendelkezésére álló hadsereg túlnyomó erejével igyekezék támogatni az entente nagy és egyetemes balkáni terveit. Ez a haditerv, amely legközelebbi céljául Konstantinápoly és a tengerszorosok meghódítását tűzte ki, erélyes kivitele esetében a Balkánon az entente kezébe juttatta volna az iniciatívát s megérlelte volna mindazon politikai és stratégiai reményeket, amelyeket Sarraíl macedóniai s az olaszok epiruszi ofenzívájához fűztek. Egy a román beavatkozás katonai prológusául hangzó röpirat, amely „La Roumaine peut-elle combattre sur deux fronts!” címen Lausanneban jelent meg 1916 nyarán, gyors és döntő stratégiai eredményt a következő feltételek összevágása mellett jósolt a román hadüzenettől: l'accroissement des effective alliés à Salonique, l'envoi d'une armée Russe en Dobruga, *une plus grande activité des Anglo-Russes en Asie* (a törökök lekötésére), une action de grande envergure des Italiens à Valona, *l'intervention de la Grèce*. A román hadsereg, ha idejekorán megragadja az esélyek üstökét, ha a hosszú dunai vonalon fáradhatatlan tüntetésekkel álcázni tud egy vakmerő dobrudzsai felvonulást, másfelől pedig Sarraii ritka etnográfiai gyűjteményével nekivág a bolgároknak, kétségkívül nagy zavarba hozta volna a központi szövetség hadvezetőségét.

Az entente diplomatai és katonái azonban nem tudták megnyerni legújabb szövetségüket ilyen heroikus katonai

elveknek. Abból a körülményből, hogy az erdélyi és dobruzsai vereségek után súlyos támadások érték Bratianut, azt lehetne következtetni, hogy a román miniszterelnök akadályozta meg az entente által felkarolt haditervnek elfogadását és végrehajtásának megkísérlését.

Bratianu elutasító magatartásának motívumaiban döntő tényező gyanánt szerepelhetett az irredentistákra való tekintet. Romániában éppúgy, mint Itáliában, mindenekfelett mesterséges agitáció dolgozta meg háborúra a közvéleményt, amelyben azonban a hadüzenet után is jelentékeny és tekintélyes ellenzék néma tiltakozása rontotta a szent egységet. Ezt a pártot csak látványos hódítási bluffökökkel lehetett ellensúlyozni és a háborús hangulatot fenntartani. A döntő szempont nyilván egy stratégiai fait accompli megteremtése volt; Erdély elfoglalása csaknem biztossá tehetné volna a román diplomácia feladatát ellenfeleivel és szövetségeseivel szemben a béketárgyalásokon. Valószínű továbbá, hogy a román vezérkar a bolgár és szerb határoknak befedésére, valamint az erdélyi szorosoknak megszállására nem rendelkezett elegendő formációval úgy, hogy egyidejűleg döntő csapással lesújthasson Bulgáriára a dobruzsai kitörési bázisokból. Ezenkívül Bratianu már nemzeti hiúságból sem engedhette meg, hogy a román haderők kezdettől fogva idegen vezetés és idegen stratégia érdekeinek rendeltessenek alá, amelyek előtt a román nemzeti aspirációk másodrendű stratégiai szempontokká devalválódtak. Végül az erdélyi kaland erőszakolása mellett érvelt az a kényszerűség is, hogy Románia legfeljebb három hónapra kiszámított lőszerkészletével komoly offenzívára nem is gondolhatott. Mackensen német-bolgár-török csapatai ellen, amelyeknek legyőzése egyedül nyílt és síksági terepeken lejátszódó mozgó csatákban sikerülhetett volna. Az a feltevés sem elgondolható, hogy az entente régi jó szokása szerint kábító illúziókban ringatta a román intervencionistákat saját ereje, főként Sarraill armádiájának teljesítőképessége és állapota felől.

Ilyen auspiciumok közt jött létre a román beavatkozás stratégiai alapeszméje, amely gyökeres elhatározások helyett a romániai politikai helyzetnek s az ententetal való viszony-

nak kompromisszumát akarta stratégiailag megoldani. A rendelkezésre álló erők összpontosítása és egyetlen, a legfontosabb hadművelési terepre csoportosítása helyett különböző diverziókra forgácsolta szét a csapatokat, amelyeket, mintha nem annyira egy konkrét és elérhető stratégiai célgondolat, hanem a román nagyzási hóbort irányított volna idestova. Az erdélyi betörés csak akkor járhatott volna tartós stratégiai haszonnal, ha megáll az a feltevés, hogy a központi hatalmak egyrészt minden fronton való elfoglaltságuk, másrészt tartalékaik kiapadása folytán belátható időn belül képtelenek lettek volna kivédeni a román támadást. Olaszország annak idején szintén a kimerülési teóriára építette hadművelésiét. Olaszország csalódása fokozottabb óvatosságra serkenthette volna a román vezérkart, akármit drtak is Németország és Ausztria-Magyarország fáradtságáról Mille Konstantin újságjai. Még ha a román közvélemény hangulatának megfelelő szimptomák arra is vallottak volna, hogy Erdélyben alig találnak komoly ellenállásra a román zászlóaljok, még mindig fennmarad az erdélyi vállakózásnak az a következménye, hogy a bolgár fronton kiadja kezéből az inieiativat s Mackenseu bedugaszolja a szilisztriai támadó hidfőbázisokkal. Ez a stratégiai fonák csakugyan magában hordozta a tutrakáni és dobrudzsai katasztrófák csiráját. A bolgár front felére rövidült, Csernavoda, Konstanza esletek. Olyan baklövésnek pedig, mint a rahovói epizód, világosan elárulták a román vezérkar kapkodását, fejetlenségét, egy önmagával meghasonlott katonai lelkiállapot sötét zűrzavarát.

Nemsokára keserves fiaskóra kellett jutnia az erdélyi parádénak is. A döntő fordulat itt a nagyszebeni csatával következett be, amelyben a német katonai szellem egyik legjelesebb képviselője, Falkenhayn tábornok monumentális stratégiája vívta ki az eredményt. A nagyszebeni csata katonai princípiuma, amennyira a hiányos hírlapi leírásokból s a nyomban jelentkező stratégiai következtetésekből kibontható, csekélyebb dimenziókban a mazuri téli csata alapeszméjére emlékeztet, ahol Hindenburg déli szárnya (Litzmann tábornok vezetése alatt) kénytelen volt előbb az oroszok lyeki

szárnyát áttörni s csak az áttörés sikere után foghatott az északra irányuló átkaroló mozdulat végrehajtásába. Litzmann szerepét Erdélyben a járhatatlan hegyi ösvényeken a román első hadsereg hátába kerülő bajor hadosztály töltötte be s a vöröstoronyi szoros elfoglalásával csaknem teljesen bezárta a gyűrűt. Bármily szegényesen fest is a nagy szebeni hadizsákmány és fogolyszám a mazuri téli diadal gigászi arányaihoz képest, annyi bizonyos, hogy a stratégiaileg befejezett koncepció remek végrehajtása akkora rést vágott az erdélyi román harcvonalba, amelytől meg kellett rendülőnie az egész ellenséges frontnak. A többi már a kérelhetetlen üldözési tempó és Arz tábornok hadserege megfelelő támadó hadműveleteinek dolga volt, amelyben a magyar és német zászlóaljok nemes versengése hatalmas menetekkel hajszolta a határok felé a szétrobbantott román csapatroncsokat.

Az erdélyi operációk természetes kibontakozása volt mindaz, ami egyhónapi stratégiai kísérletezés után Románia teljes katonai összeroppanását eredményezte, úgy látszik, hogy kezdetben Falkenhayn szövetséges csapatai a töröcsvári és tömösi szoroson keresztül próbálták az áttörést, aminek sikere azzal a kettős haszonnal járt volna, hogy a hadműveletek súlyvonala a legrövidebb diagonális irányban szelne volna át a Fekete- és Balti-tengerek közti távolságot s másfelől a romániai búza- és petrólenm-mezők gyors megszállásával kecsgettetett. Mikor azonban kitűnt, hogy a románok harcvonaluk ezen archimedesi pontjának tudatában ideje korán megszervezték a Brassótól délre fekvő hegyszorosok védelmét, Hindenburg aránylag rövid idő alatt átcsoportosítva és kiegészítve a IX. hadsereget, a Zsil völgyében csapott rá a román védelemre és Targa-Jiu-nál áttörte a román védelmi vonalat. Ennek, valamint a logikus folytatását képező hadműveleteknek a következményei voltak: 1. az egész román kárpáti front megrendítése és felsodrása; 2. az orsovai román csoport elvágatása és kapitulációja; 3. Mackensen dunai átkelése s é. a német-magyar-bolgár-török arcvonalnak északdéli irányba való elfordulása. A románok „marnei” csatája Argesunál egyaránt elintézte Bukarest és

Oláhország sorsát. December végén Mackensen hadcsoportja nagyjában véve már elérte a Szereth-vonalat, míg ugyanakkor József főherceg csapatai szokott szívósságukkal végigküzdöttek az *aushaltende Gruppe* szerepét. 1916 végén a központi hatalmak szövetsége nemcsak diadalmasan dacolt az entente összpontosított, szimultán támadásával, de lábai előtt lattá heverni Romániát is.

De vajjon milyen kilátások biztatnak bennünket a világháború harmadik esztendejére!

Mindenekelőtt továbbra is számíthatunk központi helyzetünk által biztosított előnyeinkre, amelyeknek többek közt azt is köszönhetjük, hogy a számbeli túlsúlyban levő ellenséggel a frontnak bizonyos kényes szektorain mindig relatív túlsúlyt vethettünk szembe. Igaz, hogy ezek az előnyök bizonyos mértékben redukálódnak s az entente vezetősége nem alaptalanul épít erre a körülményre. A belső front stratégiai értéke ugyanis megfordított viszonyban áll az arcvonalak által határolt terület szélességével. Másrészt pedig a belső frontok birtokában levő hadviselőfőlet egy egyidejű összpontosított támadás megfosztja attól, hogy erejével gazdaságosan operálhasson és kiteszi annak a veszedelemnek, hogy egyszerre éri összes arcvonalainak áttörése kivált akkor, ha belső tartalékok híjával van. Mióta a központi szövetség seregei meghódították Lengyelországot és legázolták Szerbiát, nem rendelkeznek oly gazdag vasúthálózattal, mint eddig. Haderőket nem tudunk oly könnyen egyik arcvonaltól a másikra vetni még akkor sem, ha egyébiránt a hadászati helyzet megengedné. A St. Quentin és Riga közti légvonal 1550 km., a Strassburg és Pinsk, valamint a Riga és Belgrád közti távolság 1350 km., míg a Brüsszel és Gallipoli áthúzódó diagonális 1060 km.-t tesz ki. A számításból nem lehet kihagyni esetleg új tényezőknek beavatkozását sem, amelyek a semleges világ mostani hangulatában sorompóba léphetnek ellenünk épp úgy, mint mellettünk és így még mindig nem valószínűtlen, hogy új frontokat kell képeznünk. A központi szövetség tagjai a körülmények ellenére is bizakodva nézhetnek az új hadműveletek elé: 1. mert az operációk legfőbb irányítása egységesebb és egyöntetűbb lesz

náluk, mint ellenfeleiknél még akkor is, ha az ismételt hadi tanácsok képesek volnának állandó rendet teremteni az entente-csoportban; 2. a középeurópai hatalmak, tökéletesebb védelmi eszközök birtokában vannak, mint az entente támadó fegyverekben. 3. emberanyaguk minőségileg határozottan jobb, mint ellenségeiké, felderítő szolgálatuk legalább is egyenértékű, a vezetés és tisztikar, valamint a csapatokban uralkodó szellem klasszisokkal áll az entente-é felett. A kipróbált hadvezetés, főleg a hindenburgi stratégia operatív túlnyomósága, a pergőtűzet megszokott legénység idegzete, a nehéz ágyukban és lőszerben való organizált ellátottság, szintén döntő szempontok. A párhuzamosan kiépített védelmi állások labirintusán és géppuskáin elvérezne a legnagyobb erejű támadás is és legfeljebb helyi sikerekre vezetne. A német hadvezetéség legjobban ismeri hosszú arcvonalának minden megsebezhető frontját.

Mellettünk szól a háború viselés külön organizáltsága is. Szervezni annyit tesz, mint életet teremteni, mely nélkül a legjobb anyagú hadsereg is ingens indigestaque moles. Ha az entente bizonyos joggal számít a maga tömegeinek előbbutóbb kérlelhetetlen biztossággal érvényesülő túlerejére, a központi szövetség a tömeg ellen szembe állíthatja a szervezete és adminisztrációja túlerejét. Oly korszakban, mikor tömegek felvonulása néhány ütközetben megszerezte a döntést, a szervezés nem volt a győzelem előkészítésének alap feltétele. Ma azonban, midőn állandóan fegyelmezett, nyilvántartott és organizált csapatok egy hatalmas gép rendszerével harcolnak, az ellenséges felek küzdelmébe elhatározó súlyként avatkozik be a szervezés. Ehhez járul az a tény, hogy Németország katonai anyaga semmivel se lett silányabb annál, mint amellyel a háborúba indult.

A magyar katonanyag erkölcsi tulajdonságai sem csökkentek a 30 hónapi háború alatt. Ha szemre nem is oly parádés látvány többé, mint azok a korosztályok, amelyek népének virágai voltak és amelyekkel háborúba indult, hűsége, megbízhatósága, deréksége és bánatos hősiessége miben sem hanyatlott, s a tapasztalat pótolja, ami a fizikai alkalmatosságból hiányzik. Az idősebb és fiatalabb

német tartalékok pedig épp oly feltűnő szabatosággal hajtják végre a kiadott parancsokat, mint a régi és jóformán már elhasznált elsővonalbeli katonaság. Katonái a német állam, szociális viszonyait és a német társadalom erkölcsi világát testesítik meg. Egészséges és életerős munkás- és parasztrétegei, kiegészítve oly tisztikarral, amelynek tartalékos elemei zászlóaljok és ezredek önálló vezénylésére is alkalmasak, hála a német testnevelésnek, épp oly frissen és szívósan marsolnak, mint a régi sorezredek. Erkölcsileg pedig a magyaron kívül minded más hadsereg mélyen alatta áll annak a szellemnek, amelyet a német muskétás reprezentál. A kötelességteljesítés, az a kanti parancsolat, amely minden német katona vérébe és idegébe van írva, hosszú háborúban többet ér, mint a francia feu sacré lendülete, mint az orosz fataliste közömbössége.

Igaz, Közép-Európa veszteségei is nagyobbak, mint a világháború első hónapjait kivéve, eddig a hadjárat bármely fázisában, Verdun, a Somme, Luck, Görz, Monasztir félreérthetetlen hangsúllyal jelzik veszteségeink tragikus jelentőségét. Sőt az is bizonyos, hogy az entente taktikai sikereinek mintegy állandó szaporodásából az új háborús idényre még nagyobb események varasára nyert jogcímet. El kell köszülnünk, hogy a hadi helyzetnek reánk kedvező szimmetriája igen erős és heves hullámvásznak lesz kitéve. Amiből viszont a magyarok, németek, osztrákok, törökök és bolgárok szövetsége a jövőre nézve bizalmat meríthet, az mindenekfelett az a félreismerhetetlen szimptomája a véres színjátéknak, hogy túl vagyunk már ellenségeink erőfeszítéseinek klimaxán. Ha az az orkán, amely 1916 nyarán reánk tört, alapjaiban nem bírta megingatni katonai helyzetünk szilárdságát, mégegyszer megismétlődne, nem ér bennünket készületlenül, sem váratlanul. Emellett a háborúba beoltottuk békeajánlatunk által a pusztulás fermentumát s az entente nem elektrizálhatja többé kedveszegett közvéleményét azzal a hazugsággal, hogy önvédelmi háborút folytat. Egy hódításra szomjazó vállalkozás pedig pszichológiailag megbukott akkor, mihelyt az első kudarcok érik.

A magyar és osztrák erőviszonyok mérlege a háborúban

(A hivatalos jelentései; alapján.)

A jövődő magyar historikusokra nagy, csaknem lehirhatatlan nehézségű feladatok várokoznak, ha néhány évtized múlva a világháborúban kutatni akarják a magyarság véradójának és teljesítményeinek igazságos kvótáját. Kétség kívül a magyar történetírásnak a világháború eseményeinek általános pragmatikáján kívül az lesz a legfontosabb, a nemzeti történelem és az objektív históriai igazság felderítésének szempontjából is a legsürgösebb feladata, hogy a hivatalos adatok millióinak szikár törmelékeiből összeállítsa annak a részvételnek és szerepnek arányait, amelyek hozzávetőlegesen kifejezik és meghatározzák a magyar nemzet politikai és katonai értékének koefficiensét. Ennek az ideje természetesen akkor következik el, ha a nagy háború vezérkari feldolgozásának (az ellenséges és szövetséges hadvezetőségek kiadványai is idetartoznak) részletei és eredményei mint kútfők rendelkezésre állhatnak s egyszersmind elkészülnek az egyes ezredeknek és háborús ad hoc — alakulatoknak speciális monográfiái is. E soroknak célja, aktualitása és jelentősége az, hogy megközelítő és tárgyilagos vázlatát nyújtsa annak a feleletnek, amelyet a magyar nemzet véres hányadosát illetőleg az ellenzék részéről a kormánytól követeltek s amelyet — ha ugyan hozzásegítik — majd a következő nemzedék történetkutatásának kell megadnia. Hogy a magyar közönség némi halvány fogalmat alkosson magának a magyar csapat kötelekek és ezredek által kivívott eredményekről, azt az eljárást követtem, amely a jelen körülmények között egyedül lehetségesnek és megfelelőnek látszott. Azt tudniillik, hogy az osztrák-magyar vezérkari jelentések adataiból kijegyeztem és összeállítottam azoknak a hivatkozásoknak és utalásoknak a számát, amelyek a magyar birodalmi csapatoknak valamely különleges haditényére vonatkoznak s amelyeket a magyarság iránt nem éppen túlságos rokonszenvvel megvádolható Höfer-jelentések sorolnak fel s ezeket összevettem azokkal az adatokkal, amelyeket a háború 29 hónapja

alatt Hofer altábornagy az osztrák területekről kiegészített csapatkötelékekről feljegyzett. Az osztrák csapattestekről közölt vezérkari dicséretet azonban némi kiigazításra szorulnak. Áll ez különösen a Galícia és Bukovina területéről újoncított egységekre, amelyeket a magyar országgyűlésnek 1915 januárjában adott felhatalmazása és beleegyezése alapján jobbadán magyar népfölkelő- és tartalékanyaggal egészítettek ki s részben máig is pótolta. Ezen kötelékek katonai dicsőségének az osztrákok aranykönyvébe való anyakönyvelését tehát bizonyos kritikával kell fogadni, így általában a galíciai ezredeknek 1915 július 19-én és október 8-án történt exponálását, így a középgalicieai 57. gyalogezrednek felemlítését a rarancei orosz rohamok győzelmes elhárításáért (1916 jan. 8), a középgalicieai 10. gye.-nek vállalkozását Toporoucnél (1916 jan. 28), mikor egyes osztagai betemették az orosz rohamállásokat és a 32-es cs. és kir. nyugatgalicieai népfölkelőezred hősiességét a Karszt-fennsíkon (1916 nov. 2 és 3-án).

Tavaly januárban egy cikket közöltem az *Új Nemzedék*-ben az osztrák és magyar ezredeknek a vezérkari jelentésben való szerepléséről. Az adatok, amelyeket a bukovinai és keletgalíciai téli orosz tömegtámadások visszaveretésének időpontjáig használtam, akkor arra az eredményre vezettek, hogy Höfer altábornagy a háború kezdetétől 1916 január 20-ig *ötvenkét esetben* emlékezett meg a magyar és horvát közös és honvédcsapatok teljesítményeiről és mindössze *huszonhét esetben* találta érdemesnek ezredenként vagy származási helyének megkülönböztetésével — ami, sajnos, a magyarországiakra vonatkozó adatokban rendszerint hiányzik — feljegyezni, amit Ausztria-Magyarország háborújában az osztrák egységek érdeméül kell elismerni. Akkor arra is utaltam, hogy az ötvenkét adatból öt a valóban kipróbált vitézségű, horvát nemzetiségű csapatok haditetteit illette, amelyek főleg a híres varasdi 16. ezred zászlóját díszítették 1915-iki téli bukovinai szárnytámadásunk alkalmával (jan. 4 és márc. 10), amelyben különben, mint az 1915 nyári és az 1916 januári orosz támadások elhárításában, a 42. (horvát) honvédhadosztállyal testvéries hősiességgel osztozkodott (jún.

26 és 1916 január 5). A hivatalos közlemények szerint a horvát egységek közül csak az 53. (Dankl vezérezredes nevét viselő) ezred harcolt és tüntette ki magát a harmadik Isonzó-csatában (1915 okt. 24). Ekkép a szűkebb értelemben vett magyarországi csapattestek mindössze negyvenhét esetben soroltattak fel 1916 jan. 20-ig: köztük a legtöbbet emlegetettek egyike a híres Dom Miguel, most Hötzendorfi Conrad nevét viselő debreceni 39. ezred, amely 1915 telén azzal szerezte páratlan hírnevét, hogy szétvert a Kárpátokban egy szibériai lövészdandárt s kivált mióta a Doberdo kősvatagában védte Trientet, érdemelte ki Höfer dicséretét (1915 okt. 24 és nov. 29); azután a II. Vilmos császár nevét hordozó kassai 34. ezred, amely bevette Pietrikovot (1914 dec. 16) és a Lysa Gora megrohanásával (1915 jun. 22) eldöntötte Lemberg sorsát (a német hivatalos jelentés szerint); a pécsi 52-esek, kiknek Frigyes főherceg tábornagy az ezredtulajdonosnak s akik elsőként törtek át a Zlota Lipán (1915 aug. 29) és az Isonzónál rohammal vették be Oslaviját (1916 jan. 16). A honvédsapatok között a legsűrűbben emlegetett ezred a brassói tiszta székely 24-es, amely Szurmay védelmének gerince volt Uzsoknál (1915 ápr. 22) s Pflanzner-Baltin defenzívájában tartotta a lelket (1916 jan. 7-én és 8-án); a budapesti 30-as, amely üzsoknál bevette a hegygerincet (1915 jan. 27) s „lendületes ellentámadásaival” kiverte az állásainkba befészkelődő orosz tömegeket: (1916 jan. 12 és jan. 20).

Egyszer szerepelnek a vezérkar közléseiben a komáromi 12-esek (Uzsoknál 1915 április 22); a 19. (győri) és 26. (esztergomi) „vitéz magyar ezredek” (kárpáti fontos orosz támaszpontok megrohamozása, 1915 április 14); a nagyszebeni 31-t^{ek} (Predbrodz bevétele 1914 december 16) ; a budapesti 32-esek (orosz rohamok visszeverése Novoalexinecnél, 1915 szeptember 16); a székesfejérvári 69-esek — Hindenburg ezrede — (az Ikva mentén, 1915 szeptember 20); a délmagyarországi 43-asok (Isonzó, 1915 október 23); a gyulafehérvári 50-esek (Ivangorod bevétele előtt, 1915 augusztus 2); a nagyváradi 37-esek (Isonzó, 1915 július 26); a szábaükai 86-osok (Isonzó, 1915 október 24); a máramarosí 85-ösök, Manilova hősei (Novoalexinnél. 1915 szeptember

16). A honvédek közül a budapesti I-esek, Lukacsich tábornok hősi huszadik divíziójából a Monte San Michelén (1915 november 30), a debreceni 3-asok, ugyanott (1915 június 21), a váradi 4-esek (San Martinón, 1915 november 30) ; a szabadkai 6-osok (Toporouc, 1916 január 20); a kassai 9-esek, a veres sipkások utódai, Breszt-Litovszk erőd gyűrűjének áttörésével s a Wolf-iroda, jelentése szerint a porosz gárda mellett a miskolci 10-esekkel együtt hétszeres rohammal foglalták el a 407-es cote-ot (május 2-án); a besztercebányai 16-osok (Bukovinában, 1916 január 7-8); a marosvásárhelyi 22-esek üzsoknál (1915 április 22) tüntették ki magukat és emelték újból a világhír pajzsára a honvéd nevet.

A hivatalos jelentés azután megdicsér egész hadtesteket; így a budapesti színmagyar IV. hadtestet, amely a véres és áldozatos második lemergi csatában egymaga 5000 foglyot és 40 ágyút zsákmányolt (1914 szeptember 13); az erdélyi XII-eket, amely megostromolta Ivangorodot és Lipót bajor lierceg hadszoportjában Litvániáig tört elő (1915 július 19, 24, augusztus 2 és 21), a német vezérkar ismételt hivatkozásával egyetemben a Mackensen XI. hadseregében operáló kassai VI. hadtestet, ennek száguldó diadalutját Gorlicétől Breszt-Litovszkig (1915 május 2-augusztus 26). Csak általánosságban történik említés a „magyar ezredek szokott hősiességéről”, (1915 július 22 a dorotwai. hídfőnél), „derék magyar népfelkelésről” (Vermigliano, 1915 július 29), a budapesti közös gyaloghadosztályról (1915 augusztus 31 Badziechovólál), közös magyar és honvéd ezredekről (1915 szeptember 15, Dubnonál), Gróf Herberstein csapatairól, t. i. a közös budapesti lovasdivízióról, Limanova hőseiről (Kolkinal 1915 október 22-23), magyar csapatokról (1915 november 24, Görznél), délmagyarországi ezredekről, (1916 január 5, Bukovinában, Ivanov tábornok téli offenzívájánál). A honvéd egységek közt ismételten szerepelnek Hadffy tábornok 39. divíziójának hősei (JEtadymno, Zagrod, 1915 május 25), az erdélyi 38. honvédhadosztály (Siemikovcénél négy nap négy éjjel tartó szakadatlan közelharcokban, 1915 november 5), az egyik, bizonyára a 40, budapesti honvédhadosztály (Buko-

vinában, 1916 január 20). Azután ilyen meghatározások következnek, mint: egy honvédjáról: hőstette a Nida mentén (1915 január 11), „vitéz magyar honvédek, akik Stradausi aánál „visszaverték az olaszokat” (1915 július 19), „vállalkozó szellemű magyar honvédek” przemysli kitörése (1914 december 16), „saját honvédeink” heroizmsa a Monte sei busi-n (1915 november 24), „kipróbált honvédeink” a Monte San Michèle pokoli fürgetegekben (1915 november 25). A honvédhuszárok közül, akiknek stojanovi és satanovi halálro hama tette világszerte ismertté a vörös ördög nevet, Höfer csak a zalaegerszegi 6. ezredet említi fel, amely nehéz köze); harcokban vetette ki állásaikból az oroszokat (1915 június 26) s csak általában beszél „honvédhuszárainkról”, akik ro hámmal vettek be egy megerősített helységet Kövel mellett (1915 augusztus 25). — Ezek az adatok jelzik azon arányokat, amelyek a hivatalos jelentések feljegyezte tényekben mintegy visszatükrözik a monarchia két állama katonai erejének és jelentőségének kontúrjait. A magyar csapatok viszonyítva, az osztrákokéhoz 1916 január 20-ig: 52 : 27, illetve 47 a 27-hez. A magyar honvéd és az osztrák Landwehré pedig 24 a 6-hoz. valamivel tehát jobb, mint a vitézségi éremmel való kitüntetések arányszáma.

1916 január 20 óta a Höfer-jelentésekből, az egyes csapatlestek hivatalos megdicsérésének mérlegéből a következő kép alakult ki: a magyar birodalom területéről származó egységek huszonöt esetben említettnek fel, az osztrák részről ujoncozottaké huszonhat alkalommal, holott a feltétlenül elsőrangú és mindig megbízható bosnyákok, épp úgy, mint 1914-ben és 1915-ben, egyszer se részesültek abban a legnagyobb tisztességben, hogy a hivatalos jelentések szárnyain röptessék világgá hősiességük hírnevét. Leszámítva azt, hogy 1916 elején a sajtóhadiszállás leírást közölt a 3. bosnyák ezred és a 44. (kaposvári) gyalogezred ikvamenti csatározásairól, egy más alkalommal pedig, hogy a 38. (kecskeméti) gyalogezred osztagai mellett bravúros rohammal verték vissza az olaszokat Vermeiglianonál: alig találni róluk hivatalos vagy annak súlyával és értékével bíró feljegyzést, node

köztudomású, hogy pl. bosnyák gyalogság rohamozta meg a bevehetetlen Lovcsent a gyulai (2.) népfőlkelő ezred hathatós közreműködése mellett. Az osztrák csapatokra vonatkozó adatok korából szándékosan mellőztem a gráci hadtest ismételt megdicsérését az olasz offenzíva napjaiban. Tettem ezt azért, mert egyrészt az olasz vezérkari jelentésekből, másrészt egyéb utón minden kétséget kizáró módon meg lehetett állapítani, hogy a gráci hadtestnek legalább egyik hadosztálya alkalmilag magyar formációkból állott (pl. a 24-es (budapesti) vadászzászlóalj, a 38. (kecskeméti) és a 101. (békéscsabai) ezredek részei, azonkívül a 29. (főheretemplomi) és 64. (temesvári) ezredek. Annál nyugodtabb lélekkel tettem ezt, mert pl. Höfer altábornagy egyetlen esetet kivéve, sohasem jegyezte fel, hogy melyek voltak azok az osztrák-magyar ezredek és zászlóaljak, melyek Falkenhayn és Arz tábornok hadseregében döntő részt vettek a diadalmas oláhországi hadjáratban, noha pl. a Berliner Tageblatt január 3. hadi tudósításából megtudhatjuk, hogy a fontos az egész területen uralkodó Chabricul-magaslatot egy német zászlóalj s a Vilmos császár nevét viselő (tehát a 7.) huszárezred egyetlen rohammal foglalták el. Azt is német haditudósító közléséből tudtuk meg, hogy Szívó ezredes detachementje, amely elfogta az orsovai oláh sereget, a 2—3. bosnyák zászlóalj kivételével, teljesen magyar népfőlkelőalakulatokból állott, mint ahogy a Schmettow-féle lovashadtestben, mely a nagy-oláhországi üldözésekben a főszerepet vitte, jelentékenyen képviselve voltak a magyar huszárezredek is.

Ezek után már most a részletek így következnek: a tiroli vadászrezredekre és a linzi hadosztályra vonatkoznak Höfer jelzői a déltiroli támadás megindítása és első sikerei alkalmából közölt események (1916 máj. 18-19), majd az olaszok trentói ellenoffenzívájának kivédésekor (1916 okt. 19-20); a 14. gyalogezredre, amely sikeres előőrsi harcokat vívott Volhyniában (1916 febr. 10); a „bevált egerlandi népfőlkelő ezredre” Monfalconenál (1916 máj. 16); a 22. gyalogezred plavai védelmére (1916 aug. 10); a dalmát és keletgaliciai landwehrekre Lokvicánál (1916 aug. 15); a 2. vadászzászló

aljra és a 24. gyalogezredre, amelyek Opachiasellánál verték vissza az olaszokat (1916 aug. 16) ; a 87. (cilli-i) gyalogezredre Lokvicánál (1916 szept. 18), a 102-esekre, akik a Karszt-fensíkon, a laibachi 27-esekre, akik a Pasubio-szakaszon, a 27-es landwehrekre, akik, mint a 32. (nyugatgalieiai), a 41-es és 11-es, a 15-ös és 98-as ezredek, a 23-as landwehrekkel állották az olaszok rohamait a Karszton és a Dolomitokban (1916 szept. 19, okt. 13, nov. 2-3); a 42-es (theresienstadti) ezredre Kirlibabánál (1916 nov. 6) s végül a béési landwehrekre, akik német vadászokkal elfoglalták az Erdős-Kárpátokban orosz állásokat (1916 dec. 7).

A magyar birodalmi csapatokra vonatkozó jelentések számából vonjuk le, ami belőle a horvátországi egységek kiválóságára vonatkozik (Höfer három adatot közöl a horvát csapatokról), akkor a szorosabb értelemben vett magyar ezredekre huszonnégy dicséret jut. A horvátok közt természetesen szerepel „a sokszor bevált” 16. (varasdi) ezred, amely négy-szeres orosz túlerőt megtámadott és visszavetett (1916 dec. 24), a 96. (károlyvárosi) régi graniésárezred, amely Lokvicánál olasz rohamokat vert vissza (1916 szept. 17) és egy horvát honvédszászlóalj, amely Székelyudvarhely mellett túlerőben levő román csapatokat visszavonulásra kényszerített (1916 szept. 26). A magyar csapatok közül nem kevesebbszer, mint háromszor érdemelték ki Höfer elismerését a „bátor székelyudvarhelyi 82. gyalogezred”, amely szétugrasztott néhány orosz századot Volhyniában (1916 február 11), amely ősi földjének védelmében tízszeres erejű román támadásokat vert vissza a tömösi szorosban (aug. 22) és rohammal vett be egy fontos ellenséges támaszpontot a Berecki-hegységben (okt. 25); a szegedi 46-osok, akik hét rohamot vertek vissza a San Martinon (1916 inác. 14), hatszoros olasz rohamoszlopokat Wippaclli mellett (aug. 14) és Novavas mellett (okt. 13). Kétszer találjuk a fehértemplomi 43. gyalogezred nevét Doberdo (1916 márc 17) és Lokvica védelméért (aug. 14). Egyszer a debreceni 39-esekét (tavaly háromszor), akik ugyancsak Lokvicánál olasz gránátosokat vertek vissza; a nagyszerű „bevált” 44-esekét (somogyi gy. e.), akik Lapusnonál tartalékok igénybevétele nélkül kilencszeres orosz

támadást vertek vissza (1916 3 un. 19); a 12-esekét (Komárom), akik a 72. gy. e. (Pozsony) támogatásával Pienievkánál morzsolták fel az orosz tömegeket; a pécsi 52-esekét (tavaly két alkalommal tették magukat érdemesekké Höfer dicséretére), akik Plavát védték (1916 aug. 10); a nagykanizsai 48-asokét, akik Opachiasellánál az olaszokat, az eperjesi 67-eseket, akik Novopocaj évnél az oroszokat vertek vissza. A honvéd- és népfőlkélesapatok teljesítményeire vonatkoznak Höfer következő tudósításai: a 2-es (gyulai) nép főlkélezred Friaul védelmében (1916 nov. 2); a 3. (debreceni) honvédezred (tavaly már egyszer szerepelt) magatartása a Lokvica és Wippach közti harcokban (1916 aug. 15); a 17-esek (Székesfehérvár) San Michèle védelmében (1916 aug. 9); a lucinai ménésnél a budapesti honvédhadosztály (nyilván a már tavaly is szerepelt 40. honvédhadosztály) hét orosz támadást vert vissza, Papp ezredes derék magyar népfőlkelői Bukovinában erős orosz támadásokat állanak ki (1916 szept. 21), végül népfőlkelő huszárok bevonulása Székelyudvarhelybe (1916 okt. 8).

Eszerint a hivatalos jelentések a világháború 29 hónapja alatt *hetvenhét* esetben emlékeznek meg magyarországi egységekről (köztük nyolc vonatkozás a horvát csapatokra esik) és ötvenegy esetben szólnak az osztrák ezredek viselt dolgairól, de ebben a számban benne értetnek a galíciai és bukovinai eredetű csapatok is, amelyeket 1915 óta jóformán magyar népfőlkeléssel egészítenek ki s amelyek inkább mondhatók magyar, mint osztrák egységeknek. A két honvédség közötti arány 31 a 14-hez, természetesen a felülmúlhatatlan magyar honvédség javára.

Ugyane szerzötől megjelentek:

A római szent birodalom bomlásának okai (Győr, 1907).

Politikai arcképek (Az új Magyar ország vezéregyéniségei, Budapest, 1911)
Sorsok (Budapest, 1913).

A szabadságharc eszméi (Budapest, 1916).